

Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
beraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal
veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
eraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal
veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil Li
aal Reveil Liberaal Reveil Liberaal Re
il Liberaal Reveil Liberaal Reveil Lib
raal Reveil Liberaal Reveil Liberaal R
Liberaal Reveil Liberaal Reveil Liber
Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil

Themanummer maatschappelijke
en politieke vernieuwing

Liberalisme en de VVD

Kansen voor de toekomst

INHOUDSOPGAVE

Naar een 21ste eeuwse liberaal manifest: mega-trends en micro-narigheid

Uri Rosenthal

89

Dubbel dualisme
Sammy van Tuyl

94

Den Haag na Paars: een aanzet tot discussie

Heleen Dupuis

98

Het liberalisme verliest geen verkiezingen... dat doen liberale politici

Jeroen de Veth

101

De politiek dienstbaar maken aan de burger

Marco Kreuger

106

Een nieuw tijdperk voor de VVD

Len de Klerk

111

Observatie van een lijstduwer

René Leegte

115

Wat zou een nieuwe CDA/LPF/VVD-coalitie kunnen betekenen voor het ondernemingsklimaat in Nederland?

Hans Labohm

119

LIBERAAL REVEIL IS EEN UITGAVE VAN DE
PROF.MR. B.M. TELDERSSTICHTING

KERNREDACTIE

prof.dr. U. Rosenthal (voorzitter)

E.R.M. Balemans

mw. prof.dr. H.M. Dupuis

prof.dr. L.F.W. de Klerk

drs. M.G.K. Kreuger (eindredacteur)

drs. H.H.J. Labohm

drs. P.G.C. Van Schie

mr.drs. S.E. van Tuyl van Serooskerken

ALGEMENE REDACTIE

prof.mr.dr. P.B. Cliteur

drs. D.J.D. Dees

mw. drs. M. Molenaar

T.P. Monkhorst

mr. J.R. Schaafsma

dr. M. Visser

prof. H.J.L. Vonhoff

dr. T. Zwart

BESTUUR

prof.mr. M.C.B. Burkens

mw. W.P. Hubert-Hage

mr. H.E. Koning

drs. P.J.H.M. Luijten (secretaris)

drs. M. Rutte

REDACTIEADRES

Koninginnegracht 55a

2514 AE Den Haag

telefoon: 070-3631948; fax: 070-3631951

e-mail: LiberaalReveil@teldersstichting.nl

ABONNEMENTEN-ADMINISTRATIE

Koninginnegracht 55A

2514 AE Den Haag

telefoon: 070-3631948

fax: 070-3631951

ABONNEMENTEN

De abonnementsprijs (6 nrs) bedraagt € 27,23 per jaar.

Voor jongeren onder de 27 jaar is de prijs € 18,15.

Losse nummers kosten € 4,30.

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij het abonnement vóór 1 december bij de abonnementenadministratie is opgezegd.

TECHNISCHE VERWERKING

mw. M. Günther

DRUK

Drukkerij Stimuka

ADVERTENTIETARIEVEN

Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar

De auteursrechten liggen bij de uitgever

ISSN 0167-0883

VOORWOORD

URI ROSENTHAL

Nu het stof van de Tweede Kamerverkiezingen en de daaropvolgende formatie is neergedaald, is de tijd aangebroken om te reflecteren over de positie van de VVD in de drastisch gewijzigde politieke constellatie.

Een jaar geleden had nog niemand kunnen denken dat het CDA de grootste partij zou worden en dat de LPF - een partij die een jaar geleden nog niet eens bestond - de grootste overwinning in de Nederlandse geschiedenis zou behalen. Een dergelijke politieke aardverschuiving moet duiden op een ernstige, bovendien zwaar onderschatte mate van onvrede onder de kiezers over de gang van zaken in Nederland en de 'gevestigde' politiek.

De partijen die in 1994 de paarse coalitie vormden hebben ongekend zware klappen gekregen. De VVD had vorig jaar om deze tijd nog de hoop de grootste partij van Nederland te worden, maar verloor bijna eenderde van haar Kamerzetels. De nieuwe fractievoorzitter, Gerrit Zalm, moest aanvankelijk de nodige tegenzin overwinnen om met de twee winnaars van 15 mei over een parlementair kabinet te onderhandelen. De VVD neemt nu deel aan een centrum-rechts coalitiëkabinet.

Welke maatschappelijke ontwikkelingen moeten het vertrekpunt zijn voor een zowel eigentijdse, als toekomstgerichte koers van het liberalisme en de VVD? Welke gevolgen heeft de verkiezingsuitslag voor de VVD en voor het liberalisme? Deze vragen komen in dit themanummer van *Liberaal Reveil* aan de orde. Daarbij is het nadrukkelijk de bedoeling van de kernredactie om vooruit te kijken en niet te lang stil te staan bij het verleden en de fouten die gemaakt zijn.

Het themanummer legt het accent op de bredere maatschappelijke en politieke context; in komende nummers zullen het beleid van het nieuwe kabinet en het liberale gehalte daarvan ongetwijfeld ruimschoots aan bod komen.

Met dit themanummer wil *Liberaal Reveil* een aandeel leveren in de discussie over maatschappelijke en politieke vernieuwing die de komende periode binnen - en buiten - de VVD gevoerd zal worden.

Uri Rosenthal
(voorzitter van de kernredactie van *Liberaal Reveil*)

NAAR EEN 21STE EEUWS LIBERAAL MANIFEST: MEGA-TRENDS EN MICRO-NARIGHEID

URI ROSENTHAL

‘Euforische stemming bij de VVD’¹. Het regeerakkoord - strategisch akkoord - is gesloten. Er zitten mooie winstpunten in. Er valt met de nieuwe coalitiepartners in één middag meer te bereiken dan in acht jaar Paars. De aangezochte bewindspersonen staan te popelen de daad bij het woord te voegen, de vijf opvolgers op de Tweede Kamerlijst zijn alweer aan de slag, de partij gaat zich vernieuwen. Het leed van 15 mei is geleden. Was het maar zo. Want het maatschappelijk onbehagen is niet verdwenen, de sfeer in het land is en blijft onprettig, er zullen nieuwe schokgolven komen. Het grootste risico dat ons land bedreigt, is dat na de verkiezingen van 15 mei, na enkele personele wisselingen in de top van de politieke partijen en de formatie van het nieuwe kabinet, politici en bestuurders weer over gaan tot de orde van de dag.

Het is bij verkiezingen voor het nationale parlement en bij de formatie van de landsregering logisch dat binnenlandse oplossingen worden aangereikt voor het maatschappelijk onbehagen en de politieke onvrede. Maar ons leven wordt nu juist steeds meer beheerst door mondiale ontwikkelingen die de burger een gevoel van onmacht geven. Het kost de politici grote moeite de mondiale ontwikkelingen te volgen, laat staan erop te anticiperen. Voor de VVD moet het profiel van het 21ste eeuwse liberalisme dat deze ontwikkelingen op hun waarde schat, nog geschreven worden.

DE ONMACHT VAN DE BURGER

De socioloog Beck zegt dat de existentiële conditie van de mensen in de Westerse wereld niet langer is ‘ik heb

honger’, maar ‘ik ben bang’.² De burgers hebben geen greep op wat zich buiten hen om afspeelt. Ze zijn onzeker, ze voelen zich onveilig, en vooral: ze missen perspectief. Velen worden bovendien geconfronteerd met directe inbreuken op de eigen veiligheid, vaak dichtbij huis. Daarbij gaat het om criminaliteit en overlast die in onevenredige mate veroorzaakt wordt door allochtonen. De maatschappelijke diagnose is hiermee in de notendop gesteld: de dubbelslag van schijnbaar onbeheersbare mega-trends en tegelijkertijd inbreuken op het gevoel van zekerheid en veiligheid van de burger thuis en op straat. Dus mega-trends en micro-narigheid.

De mondiale *economische* ontwikkelingen leken lange tijd alleen maar in ons voordeel te werken. Maar sinds een jaar is er een zorgwekkend verlies aan vertrouwen in de spelers op de internationale kapitaal- en vermogensmarkten - met als klap op de vuurpijl affaires bij de toonbeelden van financiële zekerheid, de grote accountants. Zonder dat de burger ook maar de geringste invloed erop kan uitoefenen, ziet hij - als micro-speler - zijn eigen financiële situatie verslechteren en komt hij met zijn opgehoogde hypotheek in de problemen. Niet alleen het abstracte vertrouwen in de financiële markten neemt af, ook het zelfvertrouwen van de burger wordt zo aangetaast.

Ook de *mondiale* migratie voltrekt zich buiten het directe bereik van de gewone burger. De wereldkaart maakt op papier nog altijd een ordelijke indruk, met zwart getekende grenzen en een globe die de landen met verschillende kleuren van elkaar onderscheidt. Maar op de mondiale migratiekaart manifesteren zich mobiliteits- en migratiestromen van een ongekende omvang - met economische vluchtelingen en asielzoekers en ook met goed opgeleiden die de bovenkant van de arbeidsmarkt

helpen versterken. De gewone man, in het bijzonder die in de grote steden in het westen van ons land, heeft weinig boodschap aan de mondiale migratieprocessen. Voor hem staat migratie gelijk met immigratie en problemen met asielzoekers en illegalen. Sterker nog, hij lijdt onder de gevolgen van een onevenredig zwaar beroep op de grootstedelijke collectieve voorzieningen door allochtonen. Hij kan niet meer gewoon over straat omdat allochtone drughandelaren en -gebruikers, en vaak illegale dak- en thuislozen hem voor de voeten lopen. Type-rend voor de kloof tussen mega en micro is het dispuut over 'Nederland is vol'. Friesland, Groningen en Flevoland zijn niet vol, maar de grote stedelijke agglomeraties wel. Dat is inmiddels zo evident dat ook veel kiezers in relatief dun bevolkte gebieden de problemen van hun landgenoten in de grote steden kennelijk onderkend hebben.

De moderne ontwikkelingen in *wetenschap en technologie* zijn niet bij te benen. Er bestaat een wijde kloof tussen de wereld van wetenschap en technologie en de beleevingswereld van de burgers. Daarbij komt dat die ontwikkelingen lang niet altijd de garantie bieden voor vooruitgang en meer zekerheid en veiligheid. Integendeel, ze leiden juist ook tot verdere onzekerheid en gevoelens van onveiligheid. Dat geldt in het bijzonder voor de bio- en gentechologie. Zogeheten brede maatschappelijke debatten spelen zich 'op niveau' af en dichten de kloof dus niet. De burger ziet wel de catastrofale gevolgen van falende technologie en het misbruik van wetenschap en technologie door terroristen.

De gemiddelde burger mag nog zo mondig en goed opgeleid zijn - hij heeft geen greep op de mondiale ontwikkelingen. De nationale elite bevestigt hem in zijn gevoelens van onmacht. Want ze wijst er zelf voortdurend op dat Nederland nu eenmaal geen invloed heeft op de internationale gebeurtenissen - de internationale conjunctuur - en zich nu eenmaal moet houden aan de internationale verdragen. Ze bevestigt zo het beeld dat de mondiale ontwikkelingen vooral nieuwe risico's opleveren, en ze maakt onvoldoende duidelijk dat er juist ook mogelijkheden en kansen in besloten liggen. De burger voelt zich hierdoor machtelozer dan ooit en heeft des te meer behoefte aan zekerheid, veiligheid, geborgenheid, eenvoud, transparantie en overzichtelijkheid.

DE ONMACHT VAN DE POLITICI

De politici bieden de burgers de verlangde mentale zekerheid en fysieke veiligheid niet. De continue aandacht in de media voor risico's en gevaren onderstreept dit. De criminaliteit en de zichtbare straatoverlast worden de overheid aangerekend. De langdurige crisisgeschiedenis van de Bijlmerramp, de alsmaar voortdurende discussies over Srebrenica en de Herculesramp en de rampen van Enschede en Volendam hebben het vertrouwen in de overheid geschaad. 11 September logenstrafte de illusie van afdoende bescherming tegen mondiaal terrorisme.

De politici wordt aangerekend dat knappe, goed betaalde koppen in onze moderne samenleving niet in staat zijn schijnbaar eenvoudige problemen op te lossen. Het zijn de problemen van het lange wachten: wachten op de politie bij incidenten op straat en bij inbraak thuis, wachtlijsten in de zorg, wachten in het verkeer (files, treinen) wachten op inval-leraren en een plaats in de crèche. De meeste burgers beseffen dat die problemen ingewikkelder zijn dan op het eerste gezicht lijkt. Maar ze verwachten van de politici dat die weten te schakelen tussen hun micro-problemen en de mega-trends waarop die problemen zijn terug te voeren. Voldoen de politici niet aan die verwachtingen, dan verliezen ze hun geloofwaardigheid.

Daar komt bij dat er een groep burgers is - met zo'n 15-20% aanzienlijk groter dan velen dachten - die de ontwikkelingen helemaal niet meer kan bijhouden. Dat is de groep die zich bekend tot het leiderschap van degene die 'zegt wat wij denken'. Dit moet letterlijk zo verstaan worden. Want de niet-gearticuleerde behoeften van deze groep komen in de gestileerde enquêtes van gerenommeerde onderzoeksbureaus niet naar boven.

Fortuyn greep precies aan op de kloof tussen mega en micro.³ Hij attackeerde al die krachten, ontwikkelingen en arrangementen waartegenover de burger zich machteloos voelt: de Islamisering, de kartels, de grote financiële instellingen, het 'old boys network', de bureaucratie, de grote accountancy- en adviesbureaus, het establishment. Hij appelleerde aan het verlangen van veel burgers naar eenvoud, duidelijkheid en overzichtelijkheid: de 'menselijke maat', de kleine man, de kleine gemeente, gemeentepolitie, de kleine school, het kleine ziekenhuis, de kleine gevangenis, coöperatieve verenigingen, volk en vaderland.

*Ten eerste: liberale diagnose en standpuntbepaling
over mega-trends*

Parlementsverkiezingen, de totstandkoming van een strategisch beleidsdocument en regeerakkoord en de kabinetsformatie zijn stappen in een typisch Haagse reeks. Ze zijn per definitie gericht op de binnenlandse problemen en benadrukken binnenlandse oplossingen. De mega-trends blijven dan bijna noodgedwongen onderbelicht.

Een geprofileerd 21ste eeuws liberalisme kan hierin niet berusten. Het vraagt erom dat de liberale beginselen systematisch en dynamisch betrokken worden op de bepalende ontwikkelingen in deze eeuw: globalisering, het functioneren van de wereldmarkt, mondiale migratieprocessen, Europeanisering (met inbegrip van de uitbreiding van de Europese Unie), ICT en - als kern van de 21ste eeuwse technologische innovatie - de gentechologie.

De opdracht is, ten eerste, om op basis van de liberale beginselen tot een heldere diagnose en standpuntbepaling te komen over deze mega-trends. Het valt zeker niet uit te sluiten dat de formulering van de liberale beginselen op sommige punten bijstelling zal behoeven. Het is van groot belang dat het liberalisme de mega-trends niet alleen als nieuwe risico's duidt - gevaarlijk, eng, ongrijpbaar, niet te vatten - maar in die trends ook de potentie voor vooruitgang onderkent. In mondiale migratieprocessen ligt niet alleen de immigratie- en asielproblematiek besloten maar ook de mogelijkheid hoog opgeleid personeel tussen landen of continenten uit te wisselen. Wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen gaan gepaard met risico's maar de collectieve welvaart en het gezondheidsniveau zouden ver achtergebleven zijn als door de geschiedenis heen geen risico's waren genomen.

Ten tweede: regeerkracht

De kloof tussen mega en micro moet overbrugd worden. De gevoelens van onmacht van de burger ten aanzien van de mega-trends moeten serieus genomen worden. Technocratische argumenten - 'de deskundigen houden het wel onder controle' - werken averechts. Maar het ergste zijn de argumenten die de gevoelens van onmacht alleen maar onderstrepen. Dat geldt in bijzondere mate voor

mededelingen van de regering dat 'we nu eenmaal afhankelijk zijn van de internationale conjunctuur', dat 'we nu eenmaal gebonden zijn aan de internationale verdragen'.

Van de liberale gezagsdragers wordt, naar de zegswijze van Dror, 'the capacity to govern' gevraagd, zeg: regeerkracht.⁴ Ze moeten demonstreren dat ze de internationale mega-ontwikkelingen niet zomaar over zich laten komen en dat ze de belangen van ons land in de internationale arena's behartigen. Dit speelt in alle sectoren van de samenleving, in alle beleidsdomeinen, op alle departementen. Maar regeerkracht impliceert ook dat misstanden in het publieke domein die de burger in zijn directe levenssfeer, dus ook in zijn integriteit, aantasten, doeltreffend worden aangepakt. Het gaat daarbij niet alleen om het 'heroveren van het publieke domein' maar ook om steun aan de burger bij de bescherming van diens privé-domein. Krijgt hij die steun niet, dan zal de burger zich niet alleen tegen schenders van zijn privé-domein keren maar zich ook afwenden van de publieke zaak. De burger moet in zijn directe levenssfeer, bij zijn gerechtvaardigde streven naar veiligheid, zekerheid en geborgenheid, voldoende rugdekking krijgen.⁵

Ten derde: versterking van de representatieve democratie

Het liberalisme dient de representatieve democratie te versterken. Want het zijn eerst en vooral de volksvertegenwoordigers die moeten koppelen tussen de mega-trends en de alledaagse problemen van de burgers. Ze moeten regering en bestuur controleren op het vermogen te anticiperen en te reageren op de mega-trends. Ze moeten die trends - zowel de na- als de voordelen ervan - kunnen duiden tegenover hun achterban. Ze moeten tegelijkertijd oog hebben voor de problemen die de burger in zijn directe levenssfeer raken.

Het liberalisme moet zich blijven positioneren als de verdediger van de representatieve democratie. Het moet de positie van het parlement koesteren en niet bang zijn voor de uitoefening van controle door de Tweede Kamer en gemeenteraden. Er is geen enkele reden om bangig te doen over de benutting van de controle-instrumenten en parlementaire enquêtes. Gezien de gevoelens van onmacht ten aanzien van veel mega-trends, is de behoefte van burgers aan controle op de macht goed te begrijpen. Des te meer reden om tevreden te zijn over pogingen de con-

trolefunctie van de volksvertegenwoordiging te verstevigen. Versterking van de representatieve democratie is alleen mogelijk wanneer duidelijk dualisme bestaat tussen de regering - het bestuur - en de volksvertegenwoordiging. Macht en controle op de macht dienen gescheiden te zijn.

De volksvertegenwoordiging verdient een veel betere toerusting. Ze behoort een behoorlijk aandeel te krijgen in de overheidsinvesteringen in ICT en *e-government*. De afgelopen jaren ging de aandacht bijna uitsluitend uit naar versterking van de ICT bij de uitvoerende macht. Het is hoog tijd dat de volksvertegenwoordiging haar gerechtvaardigde aandeel opeist.

Ten vierde: versterking van het lokaal bestuur

Het liberalisme dient tegelijkertijd meer dan ooit pleitbezorger te zijn voor een sterk lokaal bestuur. Regeerkracht valt niet te verwachten van een centrale overheid die alles naar zich toetrekt en alleen al daardoor zichzelf tegenkomt. Een krachtige regering laat bevoegdheden en verantwoordelijken juist over aan lokale politici en bestuurders die de micro-problemen van de burgers het best aanvoelen. Een sterk lokaal bestuur biedt de beste mogelijkheden om aantoonbare resultaten in de directe levenssfeer van de burger te boeken. De burger moet zich daar veilig kunnen voelen. Hij moet zich juist daar verzekerd weten van rugdekking door de overheid. Wanneer er problemen dreigen, is het lokaal bestuur er op tijd bij, met voldoende goed opgeleid en vooral ook paraat personeel.

Ten vijfde: na de expansie van rechten nu ook herstel van plichtsbefef

De scheefgroei tussen rechten en plichten moet rechtgezet worden. Door de eeuwen heen heeft de burger steeds meer rechten gekregen: eerst de klassieke grondrechten, daarna een groeiende reeks sociale grondrechten. De afgelopen vijftig jaren hebben in het teken gestaan van een expansie van rechten. Maar de plichten in het publieke domein zijn geërodeerd. Vooral in en door de jaren zestig is het plichtsbefef, zowel in het private als in het publieke domein, sterk aangetast. Zowel de opinieleiders en politici als de burgers werkten de verstoring van het evenwicht tussen rechten en plichten in de hand. Het

is tijd voor een nieuw sociaal contract waarin het evenwicht tussen rechten en plichten hersteld wordt. In een moeite door kan daarbij de rechtstreekse verkiezing door de burgers van hun burgemeester en andere autoriteiten meegenomen worden. Hoe meer verkiesbare posities, des te meer burgerplicht.

NAAR EEN 21STE EEUWS LIBERAAL MANIFEST

Het *Liberaal Manifest* dateert uit 1981. Het was 'het eindproduct van inzet en betrokkenheid'.⁶ Het was 'voor de VVD de uitwerking van haar beginselen, zoals neergelegd in de Beginselverklaring'.⁷ De VVD heeft midden jaren negentig een liberaal toekomstperspectief geformuleerd - 'Vrij en verantwoordelijk' - maar dat had het karakter van een verplicht nummer.⁸ Het is nu hoog tijd voor een nieuw Liberaal Manifest dat een liberaal perspectief biedt op de mondiale ontwikkelingen van deze eeuw. Het onderkent de risico's van een aantal mega-trends maar zal vooral de mogelijkheden en kansen tot gelding brengen. Het geeft daarbij in alle duidelijkheid de verantwoordelijkheden van politici, het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en de burgers aan. Het rekent af met de mentaliteit dat dit alles 'nu eenmaal' over ons heen komt zonder dat we er invloed op kunnen uitoefenen. Het sterkt daarmee ook de burgers in hun weerbaarheid tegenover de micro-narigheid.

Het spreekt vanzelf dat - over inzet en betrokkenheid gesproken - bij de totstandkoming van zo'n nieuw Liberaal Manifest een belangrijke rol zal zijn weggelegd voor diegenen die zich in internationaal verband met de liberale trends bezighouden. Maar juist ook voor die velen - de achterban - die dichtbij huis, in hun dagelijkse werk, en ook thuis, geconfronteerd worden met micro-narigheid.

NOTEN

1. *De Volkskrant*, 15 juli 2002.
2. U. Beck, *Risk Society*, London, 1992.
3. P. Fortuyn, *De puinhopen van acht jaar paars*, Rotterdam, 2002.
4. Y. Dror, *The Capacity to Govern*, Frank Cass, London, 2001.
5. Max Geldens Stichting, *Als je leven je lief is*, Amsterdam, 2002.

6. *Liberaal Manifest*, 1981, p. 3.
7. *Liberaal Manifest*, 1981, p. 4.
8. *Vrij en verantwoordelijk: een liberaal toekomstperspectief*, 1996.

Prof. dr. U. Rosenthal is hoogleraar bestuurskunde aan de Universiteit Leiden en Eerste Kamerlid voor de VVD. Hij heeft, met Arthur Docters van Leeuwen, een netwerk opgericht (deelnemers vanuit verschillende partijen en partijlozen) om 'waar nodig de vinger op de zere plek te leggen en, als het toch weer echt erg wordt, de zenuw te raken.'

HET INITIATIEF

Het volk is boos. De mensen zijn onzeker over wat gebeurt. Ze ontberen de benodigde rugdekking van de overheid. Ze willen terecht dat de politici daadkrachtig, doeltreffend en fatsoenlijk handelen. Ze willen dat de macht en controle op de macht van elkaar gescheiden zijn, dat de regering regeert en het parlement controleert.

Het volk heeft genoeg van versluierde politiek en het afdekken van feiten en argumenten. Het wil dat de feiten op tafel

komen en de argumenten pro en contra openlijk gewisseld worden. Niemand begrijpt waarom coalitiedwang ertoe zou moeten leiden dat slecht functionerende ministers en staatssecretarissen almaal blijven zitten terwijl zichtbare fiasco's wel de burger in zijn welbevinden, veiligheid en portemonnaie raken. Niemand begrijpt waarom de burger secuur buiten de discussie over die zichtbare fiasco's wordt gehouden.

Het grootste risico dat ons land bedreigt, is dat, na enkele personele wisselingen in de top van de politieke partijen en na de formatie van een nieuw kabinet, politici en bestuurders weer over gaan tot de orde van de dag. Een orde waarvan velen zich bozer en bozer afwenden.

Wij willen met u in de komende tijden telkens waar nodig de vinger op de zere plek leggen en, als het toch weer echt erg wordt, de zenuw raken. Niets doen helpt niet, af en toe eens een artikel of een column schrijven ook niet. Vorm en inhoud zijn open maar de bedoeling is wel ietwat met elkaar af te stemmen zodat het een beetje systematisch gebeurt. Over de organisatie hebben we het nog wel, maar het zal waarschijnlijk om praktische redenen wel een netwerk worden.

DUBBEL DUALISME

SAMMY VAN TUYLL

De verkiezingen van 15 mei hebben in het teken gestaan van politieke onvrede. De kiezers hadden de indruk dat niet naar hen geluisterd werd. Dat er niets te kiezen viel. Dat de coalitiepartijen van Paars één pot nat waren. Als gevolg heeft de LPF een éclatante verkiezingsoverwinning behaald. Pim Fortuyn had zich met name uitgesproken voor duidelijkheid in de politiek. Hij wilde de kiezer serieus nemen en zou na vier jaar verantwoording afleggen voor wat hij gedaan en beloofd had. Voor veel politieke partijen is de verkiezingsoverwinning van de LPF reden tot bezinning. Zo ook voor de VVD. Het hoofdbestuur heeft na de verkiezingen een viertal discussiebijeenkomsten gehouden waarin over mogelijke vernieuwingen is gesproken. Ook de fractie heeft voor een nieuwe koers gekozen. Gerrit Zalm heeft aangegeven voor meer dualisme tussen regering en Parlement te zijn. Dat is een goede zaak. Meer dualisme zal meer duidelijkheid in de politiek brengen. Maar voor echte openheid en een echte versterking van de democratie is het ook van belang dat de verhouding tussen partij en fractie scherper wordt gedefinieerd. Ook hier is dualisme op zijn plaats.

DE BETEKENIS VAN DE VERKIEZINGSUITSLAG

Duidelijk is dat zonder Pim Fortuyn de verkiezingen van 15 mei anders zouden zijn verlopen. Pim Fortuyn sprak een groot aantal kiezers aan. Niet alleen om wat hij zei, maar vooral ook om hoe hij het zei. Wat blijft hangen van het gedachtegoed van Fortuyn is vooral zijn uitspraken over immigratie. En daarnaast wat hij zei over zorg, onderwijs en veiligheid. Wat vaak vergeten wordt is dat

hij zich met name ook keerde tegen het regentendom in de Nederlandse politiek. *De puinhopen van acht jaar Paars* begint en eindigt met een hoofdstuk waarin Fortuyn zich afzet tegen de regentencultuur die binnen de elites van PvdA en VVD bestaat. Een regentencultuur waarin gesloten elites de dienst uitmaken. 'In dit regentenwereldbeeld past het uiteraard niet om de kiezer/burger op een directere manier te betrekken bij het Openbaar Bestuur en het beheer en de inrichting van de collectieve sector.'¹ Deze regentencultuur, gevoegd bij het gevoel dat de dienstverlening in de collectieve sector faalt, heeft voeding gegeven aan de politieke onvrede. Gerrit Zalm heeft dit gevoel van onvrede helder geanalyseerd in het stuk dat hij twee dagen voor de verkiezingen schreef.² Daarin geeft hij onder meer aan dat het in de afgelopen periode te weinig is voorgekomen dat een bewindspersoon opstapte als gevolg van het door hem gevoerde beleid.

Eén van de uitdagingen waar de politieke partijen voor staan is antwoord te geven op deze politieke onvrede. Waar het om gaat is de kiezer weer het gevoel te geven dat hij invloed kan uitoefenen. De politiek te hervormen zodat de kiezer weer iets te kiezen heeft. Dat hoeft niet te betekenen dat het kiesstelsel ingrijpend gewijzigd hoeft te worden. Dat betekent wel dat wij op een andere manier met dat kiesstelsel om moeten gaan. Zodanig dat de burger weer vertrouwen kan hebben in de politiek en in het openbaar bestuur.

DUALISME: REGERING EN PARLEMENT

Voor het terugwinnen van vertrouwen is meer openheid en meer inhoudelijke discussie in het politieke debat nodig. Onder Paars II, maar ook onder de eerdere door het CDA gedomineerde coalities, werd inhoudelijke discussie vaak zinloos als gevolg van Torentjesoverleg tussen de regering en de regeringspartijen en ook als gevolg van

de heersende fractiediscipline. Daardoor werd het voor de Kamer onmogelijk één van haar belangrijke taken, te weten controle op het regeringsbeleid, uit te voeren. Wanneer de regeringspartijen tevoren aan het regeringsstandpunt gebonden zijn, heeft het voor de oppositie weinig zin een debat te voeren. Ook is het voor de kiezer niet meer te volgen welk standpunt de (regerings)partij waarop hij gestemd heeft uiteindelijk ingenomen heeft.

Het valt daarom toe te juichen dat Gerrit Zalm zich voor meer dualisme tussen regering en Parlement heeft uitgesproken. Geen Torentjesoverleg dus. 'Als Balkenende mij wil spreken moet hij maar naar de Kamer komen'. Hiermee wordt een open discussie over het beleid tussen regering en parlement mogelijk gemaakt.

Dualisme betekent dat de regering, ook door een regeringspartij, op zijn daden wordt beoordeeld. Het centrum van de Nederlandse politiek verschuift daarmee van het Torentje naar de Tweede Kamer.³ Dualisme brengt overigens met zich dat het gevoerde regeringsbeleid niet meer de inzet van een verkiezingscampagne kan zijn, maar alleen de wijze waarop de fractie met dat regeringsbeleid is omgegaan.

Dualisme zal ook tot een verscherping van de ministeriele verantwoordelijkheid leiden. Het is bij uitstek een verantwoordelijkheid van de Kamer om ministers ter verantwoording te roepen en het geeft geen pas een bewindspersoon te verwijten dat hij niet uit zichzelf opstapt als de Kamer het er verder bij laat. Een fractie dient daarbij een bewindspersoon volgens criteria te beoordelen, die los staan van de politieke kleur van de betrokken bewindspersoon. Het afstand nemen van een bevriende bewindspersoon volgens duidelijke en zo objectief mogelijke criteria kan juist een teken van kracht zijn en zou op de kiezer wel eens meer indruk kunnen maken dan het onder alle omstandigheden goed praten van het door deze gevoerde beleid. Helderheid in het afleggen van verantwoordelijkheid is cruciaal voor de geloofwaardigheid van de politiek.⁴ Het is de 'sorry-democratie', waarin te weinig verantwoordelijkheid werd genomen voor falend overheidsoptreden, die zoveel weerstand bij de kiezers heeft gewekt. De ultieme verklaring voor het falen was veelal 'we hebben het met zijn allen gedaan', hetgeen betekent dat uiteindelijk niemand verantwoordelijk is.

Opgemerkt zij dat niet alleen Zalm, maar ook Balkenende voorstander is van dualisme tussen regering en volksvertegenwoordiging.⁵ Van de LPF mag verwacht worden dat zij de visie van Fortuyn volgen, hetgeen betekent dat de drie regeringspartijen voorstander zijn van dualisme. Het zal interessant zijn om te zien of dit standpunt in de praktijk gevolgd zal worden.

DUALISME: PARTIJ EN FRACTIE

Dualisme tussen regering en parlement is een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde om de regentencultuur te doorbreken. Het is daarnaast van belang de verhouding tussen partij en fractie scherp te definiëren. De leden van de Tweede Kamer worden zonder last gekozen; zij worden geacht het gehele Nederlandse volk te vertegenwoordigen. In principe zijn zij niet aan partijstandpunten gebonden. Zo hoort het ook. De Kamerleden worden immers door veel meer kiezers gekozen dan leden van politieke partijen.⁶ Zij worden in beginsel op hun eigen merites door de kiezer gekozen en het zou niet goed zijn als achteraf bleek dat de gekozenen handelde op gezag van derden. Wel zijn de leden van de fractie moreel gebonden aan het verkiezingsprogramma, voor zover althans zij niet uitdrukkelijk een voorbehoud hebben gemaakt. Maar het is een morele binding en geen formele. Formeel hebben de fractieleden het recht volledig van het verkiezingsprogramma af te wijken. Het enige moment waarop de partij formeel invloed op de fractie kan uitoefenen is bij de kandidaatstelling voor nieuwe verkiezingen. Dit is ook het moment waarop zittende fractieleden zich uiteindelijk ten opzichte van de partij moeten kunnen verantwoorden voor het door hen gevoerde beleid.

Wel leidt de wens van de meeste fractieleden om weer verkiesbaar gesteld te worden tot een informele binding met de partij. Dit betekent dat er een continue dialoog mogelijk is tussen de partij en de fractie. Deze is niet alleen mogelijk, maar ook noodzakelijk. Noodzakelijk om meer inhoud en diepte te geven aan de inbreng in het politieke debat in het parlement. Noodzakelijk ook om inhoud te geven aan de betekenis van een politieke partij en om zorg te dragen voor continuïteit bij nieuwe verkiezingen. Een dialoog tussen partij en fractie waarin ieder zijn eigen verantwoordelijkheid heeft.

Uitgangspunt voor de politieke dialoog is natuurlijk het verkiezingsprogramma. Dit is een leidraad voor het handelen van de fractieleden. Zij zijn hieraan moreel gebonden, niet alleen ten opzichte van de partij, maar ook ten opzichte van de kiezers. De kiezers hebben immers bij het uitbrengen van hun stem kennis kunnen nemen van het verkiezingsprogramma en daar in meerdere of mindere mate hun stem door laten bepalen. Maar het verkiezingsprogramma geeft geen antwoord op alle vragen en het spreekt zich niet over alle details uit. En terecht: een verkiezingsprogramma is een politiek en geen juridisch document. Dit betekent dat er ruimte is voor interpretatie. Bovendien doen zich nieuwe ontwikkelingen voor. Dat laatste kan zelfs betekenen dat het noodzakelijk is van het verkiezingsprogramma af te wijken. Hierin heeft de fractie een eigen verantwoordelijkheid. Een verantwoordelijkheid ten opzichte van de kiezers. Maar ook een verantwoordelijkheid ten opzichte van de partij. De partij kan hierin een functie vervullen als klankbord voor de fractieleden. Daarnaast kan de partij gedachten vormen over de wenselijke richting waarin het beleid zich moet ontwikkelen.

De politieke functie van de partij bestaat dus uit het zijn van een klankbord bij de interpretatie en de verdere invulling van het verkiezingsprogramma en het geven van richting aan nieuwe politieke ontwikkelingen, die moet uitmonden in stellingname in het nieuwe verkiezingsprogramma. Niet meer, maar ook niet minder. Meer kan niet binnen de Nederlandse constitutionele verhoudingen, minder gaat ten koste van de democratie. Als er een verschil van mening tussen partij en fractie zou zijn, komt dit uiteindelijk tot uitdrukking bij de kandidaatstelling voor de volgende verkiezingen. Vooruitlopend daarop is het wenselijk dat de partij min of meer krachtige signalen afgeeft, afhankelijk van het belang van de kwestie.

Het is van essentieel belang dat de dialoog tussen partij en fractie zich zo veel mogelijk in de openbaarheid afspeelt. Niet alleen ten opzichte van de leden van de partij - zodat zij kunnen volgen hoe de fractieleden invulling geven aan het verkiezingsprogramma - maar ook ten opzichte van de kiezers. Een open dialoog tussen partij en fractie laat aan de kiezers zien hoe de fractie zich verantwoordt bij het uitvoeren van het verkiezingsprogramma, geeft meer inhoud aan het politieke debat en biedt meer

waarborgen voor continuïteit in het beleid. De kiezer zal immers kunnen zien hoe de gedachten binnen de partij zich ontwikkelen en hoe dat gevolgen heeft bij de kandidaatstelling en het verkiezingsprogramma voor volgende verkiezingen. Een open dialoog tussen fractie en partij vergroot daardoor de continuïteit en de betrouwbaarheid van de partij voor de kiezer. Naar analogie van dualisme tussen regering en parlement, is het ook wenselijk dat er dualisme is tussen fractie en partij. Aan deze openheid heeft het in de aanloop naar de verkiezingen van 15 mei ontbroken. Dit wordt inmiddels door velen onderkend.⁷ De verhouding tussen partij en fractie leek tot nu toe veel meer op een monistisch stelsel, waarbij de fractie leidend was en de partij hooguit binnenskamers zijn mening kon geven. Dit heeft geculmineerd in een lijst Tweede Kamer kandidaten, waarvan de volgorde hoofdzakelijk door de fractievoorzitter is bepaald. Alsof het vaststellen van een kandidatenlijst een kwestie van coöptatie is! Ook dit heeft bijgedragen aan het gevoel van onbehagen bij de kiezer. De partij had hier duidelijk een sterkere rol moeten spelen. Maar ook hier werd gezegd 'we hebben het met zijn allen gedaan'. Een dergelijke wijze van verantwoording afleggen past niet in de nieuwe cultuur die Gerrit Zalm voorstaat.

OPENHEID

Openheid dus in de verhouding tussen partij en fractie. Openheid ook binnen de partij. Het is van groot belang dat binnen de partij ruimte ontstaat voor inhoudelijke discussie. Er is niets mis met het voeren van een zakelijke discussie, noch met het hebben van verschillende inzichten.

In het kader van het bevorderen van openheid kwam de dag na de Tweede Kamer verkiezingen, op 16 mei, een groep VVD-leden bijeen om met elkaar te overleggen hoe de inhoudelijke discussie in de partij gestimuleerd kan worden. De groep, die inmiddels de naam '16 mei groep' draagt, kwam tot de conclusie dat dit het best kan geschieden door het organiseren van een open, informele discussie. Drie kenmerken staan daarbij centraal. In de eerste plaats het informele karakter. Informeel, omdat dit de beste waarborgen biedt voor een open discussie zonder de politiek verantwoordelijken daarmee voor de voeten te lopen. Een informele discussie buiten de partij-

structuur om, die de inhoudelijke discussie via de officiële partijkanalen voedt, om daarmee tot een goed gefundeerde besluitvorming te komen. In de tweede plaats openheid in tweeërlei opzicht. Openheid qua deelnemers en qua onderwerpen. Qua deelnemers: een ieder die in een bepaald thema geïnteresseerd is kan aan de discussie daarover deelnemen en kan daaraan een schriftelijke bijdrage leveren. Qua onderwerpen: begonnen wordt met een inventarisatie van alle aspecten die relevant zijn voor de behandeling van een bepaald thema. Ook hier kan een ieder een bijdrage aan leveren. De '16 mei groep' bestaat uit een kerngroep⁸ die de discussie organiseert en diegenen die als expert in een bepaald onderwerp bekend staan uitnodigt een voorzet te geven voor de discussie. Hieruit wordt een discussiebundel samengesteld waarin de thema's gerubriceerd worden teneinde de discussie te structureren. Afhankelijk van de aard van de discussie wordt daarna een plenaire bijeenkomst georganiseerd, die open staat voor alle belangstellenden. Het is niet noodzakelijk dat uit de discussie eenduidige conclusies getrokken worden; wel dat de verschillende standpunten gefundeerd naast elkaar worden gezet.

Meer openheid en meer discussie past ook in het toekomstbeeld dat Gerrit Zalm van de partij geeft. 'De komende tijd moet de VVD weer op poten gezet worden. Er moet veel meer discussie komen, het primaat van het intellectuele debat moet niet automatisch bij de PvdA liggen, maar moet ook door de VVD bevorderd worden.'⁹ Meer openheid en meer discussie is bovendien noodzakelijk om de zeggenschap van de leden te vergroten. Ook over inhoudelijke politieke zaken. Om in de woorden van Frits Korthals Altes te spreken: we moeten de partij weer terug geven aan de leden.¹⁰

DUBBEL DUALISME

Kortom: Het is noodzakelijk na de verkiezingen van 15 mei opnieuw inhoud te geven aan de wijze waarop de politiek gevoerd wordt. Er moet meer duidelijkheid komen voor de kiezer. De kiezer moet iets te kiezen hebben. Dat betekent meer openheid in het politieke debat.

Dualisme tussen regering en parlement kan daaraan bijdragen. Dit moet evenwel aangevuld worden door dualisme tussen fractie en partij. Dubbel dualisme dus. Het eerste dualisme is noodzakelijk om aan de kiezer duidelijk te maken waar de partij voor staat. Dit kan versterkt worden door het tweede dualisme. Het tweede dualisme en de openheid van de discussie binnen de partij is wezenlijk om meer inhoud en betekenis te geven aan het lidmaatschap van de partij. En ook dat is heel belangrijk.

NOTEN

1. P. Fortuyn, *De puinhopen van acht jaar Paars*, Rotterdam, 2002, p.183.
2. G. Zalm, *Politieke onvrede*, 13 mei 2002.
3. Zie J.C. van Baalen, *Liberaal Reveil*, Jaargang 43 (2002), nr. 3, p. 58.
4. H.Tjeenk Willink, geciteerd door E. van Thijn, *Publieke Zaken*, Meulenhoff, Amsterdam 2001, p. 158.
5. J.P. Balkenende, *Anders en beter*, Soesterberg, 2002, p. 157.
6. De stemmen van uitsluitend de VVD-leden zijn goed voor ternauwernood één (rest)zetel.
7. Zie onder meer 'Een vijftal in het oog springende thema's uit de vernieuwingsdiscussies', notitie ten behoeve van de partijraad 13 juli 2002 ; H.M Dupuis, 'Den Haag na Paars, een aanzet tot discussie', *Liberaal Reveil*, Jaargang 43 (2002), nr.4.
8. De kerngroep bestaat tot nu toe uit : Chris Baljé, Thomas Berghuijs, Guus Berkhout, Ankie Broekers, Heleen Dupuis, Feike van Kammen, Paul Lijten, Uri Rosenthal, Patrick van Schie, Paul Tirion, Sammy van Tuyll, Jeroen de Veth, Toetie Vorenkam. De kerngroep is te contacteren op: groep16mei@hotmail.com
9. *NRC Handelsblad*, 27 & 28 juli 2002.
10. Uitspraak op Partijraad 13 juli 2002.

Mr.dr.s. S.E. van Tuyll van Serooskerken is lid van de kernredactie van Liberaal Reveil en één van de initiatiefnemers van de '16 mei groep'.

DEN HAAG NA PAARS, EEN AANZET TOT DISCUSSIE

HELEEN DUPUIS

Hoewel het lang niet voor iedereen duidelijk is, en soms zelfs gewoon vergeten wordt, is er in Den Haag maar één orgaan dat uiteindelijk bepaalt hoe het in de Nederlandse politiek toegaat, en dat is de Tweede Kamer. Alle verwijten die vooral de laatste vier jaar in de richting van 'Den Haag' gingen, zijn dan ook bij uitstek een gevolg van het disfunctioneren van deze Tweede Kamer. Het is de Tweede Kamer die in de Nederlandse politiek het laatste woord heeft.

Alles wat in Den Haag gebeurt, vindt plaats onder auspiciën van dit allermachtigste instituut in de Nederlandse samenleving. Als Den Haag faalt, faalt dus de Tweede Kamer. Om een herhaling van een aantal paarse fouten te voorkomen is het daarom van belang allereerst naar het functioneren van de Tweede Kamer te kijken. Aandacht verdient een aantal aspecten van het parlementaire reilen en zeilen, bijvoorbeeld de manier van verkiezen van de leden, de gewenste eigenschappen van parlementariërs en tenslotte ook de werkwijze van het parlement. Vervolgens is ook een kort commentaar op zijn plaats over hetgeen naar mijn overtuiging aan de kant van het kabinet anders zou moeten, om een nieuwe deconfiture van de politiek te voorkomen.

HOE LEDEN VAN DE TWEDE KAMER (NIET) MOETEN WORDEN VERKOZEN

Nederland is een democratie, met een door de burgers gekozen parlement. Teneinde deze verkiezing adequaat te regelen zijn sinds jaar en dag de politieke partijen uitverkozen om als kiesvereniging te functioneren. Zij organiseren het tot stand komen van de kieslijsten door uit hun midden geschikte kandidaten te rekruteren. De samenstelling van

de lijsten is een interne aangelegenheid, waarbij de partij de vrijheid heeft om haar eigen procedures te hanteren. Bij de meeste partijen is daarbij van een echt open sollicitatie naar een plaats op de lijst nauwelijks sprake. Bovendien selecteert een interne commissie de lijst van belangstellende personen volgens vaak niet-openbare selectiecriteria. Deze lijst gaat als voordracht naar het hoofdbestuur die de lijst uiteindelijk in een vergadering voorlegt aan hetzij de leden, hetzij afgevaardigden van deze leden. Het is niet ongebruikelijk dat daarbij door dictaten van bijvoorbeeld de zittende fractie de vrijheid van keuze voor de ledenvergadering ernstig wordt beperkt, zoals het geval was bij de VVD in het voorjaar van 2002. Zoals bekend was het dictaat hier, dat de eerste vijfendertig door de fractievoorzitter aangewezen zittende kamerleden niet ter discussie mochten staan. Er viel daarbij dus niets te selecteren; deze vijfendertig moesten kennelijk wegens overweldigend succes geprolongeed worden. Een onbegrijpelijke, maar ook tragische beslissing, die niettemin door de top van de partij werd geaccepteerd.

Deze gang van zaken was niets meer of minder dan een culminatie van de al lang incestueuze samenstelling van het Nederlandse parlement, waarin zittende leden vaak lang het pluche blijven begeren en waarin bovendien vandoos sprake is van een oververtegenwoordiging van ambtenaren, fractieassistenten en andere dicht tegen de Haagse politieke circuits aanleunende personen. Dit gegeven is waarschijnlijk voor een groot deel debet aan de verkokering die velen in het Haagse denken menen waar te nemen. Inderdaad: wie zich het Haagse jargon, de Haagse mores en de Haagse wijze van denken niet voldoende heeft eigen gemaakt, heeft weinig kans om door anderen serieus genomen te worden, zich gunstig te profileren (naar binnen!) en ook werkelijk invloed uit te oefenen.

ANDERE MOGELIJKHEDEN

Er zijn diverse mogelijkheden om te ontkomen aan dergelijke beperkingen bij de keuze van nieuwe parlementariërs. Wat zou er bijvoorbeeld tegen zijn als partijen ertoe overgingen om een aantal beoogde leden van de Tweede Kamer te rekruteren uit niet-Haagse kringen, en die voor maximaal vier jaren een positie in het parlement te bieden?

Om te laten zien of men de juiste persoon is voor een lidmaatschap van de Tweede Kamer zouden potentiële parlementariërs zich uitgebreid aan de tand moeten laten voelen, en zich eerst in een aantal bijeenkomsten dienen te presenteren en over een aantal zelfgekozen onderwerpen met leden moeten debatteren. Dit kan trouwens ook eenvoudig via internet geregeld worden, zij het dat dan de uitspraking van de kandidaat niet waarneembaar is. Door groepen leden, kieskringen of kamercentrales aan te dragen kandidaten zouden een zekere voorkeur kunnen krijgen, die zwaarder weegt, naarmate de consensus over de kwaliteiten van een kandidaat groter is.

Vooraf ook het tijdelijke van het kamerlidmaatschap zou er borg voor moeten staan dat direct vanuit de samenleving komende - en ook daarnaar terugkerende - leden van de Tweede Kamer voeling houden met het leven van alle dag. Met behulp van het instituut van persoonlijke assistenten kan een eventueel tekort aan staatsrechtelijke kennis worden gecompenseerd.

Nog een andere mogelijkheid is om het parlementswerk niet een fulltime baan te laten zijn, en om voor kamerleden de mogelijkheid van een parttimebaan elders mogelijk te maken. Dit zou bijvoorbeeld wel betekenen dat commissievergaderingen met een duur van acht uur onmogelijk worden, wat de levendigheid van veel plenaire debatten aanzienlijk zou vergroten, omdat de echte discussie dan plenair wordt gevoerd. Een detaillistische manier van optreden van veel kamerleden wordt zo ook ontmoedigd; daarvoor zou men de tijd niet meer hebben.

GEWENSTE EIGENSCHAPPEN VAN PARLEMENTARIËRS

Vooraf is belangrijk dat leden van de Tweede Kamer strijd-bare figuren zijn met uitgesproken meningen, die bovendien goed kunnen luisteren naar kiezers en naar hun partijen en die de uitgesproken mening ook weer kunnen relativeren - maar dan wel op grond van argumenten. Dergelijke

eigenschappen zijn toetsbaar en zouden ook getoetst moeten worden, zoals gezegd in een open situatie waarbij ook niet-politici meedoen. Dat zou kunnen voorkomen wat we nu vaak zien, dat sommige kamerleden eenvoudig niet meer in staat zijn in gewoon gangbaar Nederlands uit te leggen wat het probleem is, en wat er volgens hen aan moet worden gedaan. Ook de hand in eigen boezem steken is iets wat men bij kamerleden zelden aantreft. Velen zijn zo overtuigd van hun eigen voortreffelijkheid dat zij nooit aanleiding zien om een vergissing te erkennen, dan wel hun spijt te betuigen over iets dat mede dankzij hun toedoen is misgegaan. Bijna even ernstig is de bij sommige kamerleden onoverkomelijke behoefte om hun eigen verhaal te houden, zonder acht te slaan op aan hen gestelde vragen of op de zaken die aan de orde zijn. Ik heb daarvan in de VVD de afgelopen jaren krasse voorbeelden meege-maakt (ook trouwens bij andere partijen).

HET FUNCTIONEREN VAN EEN FRACTIE

Er is nog een zaak die blijkens berichten die naar buiten lekken, in veel fracties misgaat. Dat is de onderlinge toetsing en de bereidheid om elkaar in een soort 'audit' te bevragen en bekritisieren. Terwijl bij veel beroepen een 'audit' langzamerhand gewoon aan het worden is, lijkt het in het parlement taboe om elkaar op gemaakte keuzen aan te spreken. In een aantal fracties schijnt het debat sowieso zeer matig te zijn: mij is verteld dat inderdaad in sommige fracties de leden zich als 'monaden' gedragen, als volstrekt geïsoleerde eenheden die aan elkaars denken en doen nauwelijks een boodschap hebben, en die zo ze al in elkaar geïnteresseerd zijn, dat vooral zijn vanuit concurrentie-overwegingen.¹

Wat dat betekent voor de participatie van de fractiele-den aan het debat over de grote lijnen van het beleid, is gemakkelijk voorstelbaar: waar spraak en tegenspraak ontbreken is de kans groot op een vlakke en oninteressante opstelling van de woordvoerders in de fracties, die immers al bij voorbaat gelijk hebben.

VLAKHEID EN VAAGHEID

Het bovenstaande gold de afgelopen jaren waarschijnlijk het meest voor coalitiedragende partijen, die immers voortdurend bezig waren zich aan een zeer gedetailleerd regeer-akkoord te houden en zich daardoor kennelijk lam-

gelegd voelden. Maar toch betekent ondersteuning van een coalitie niet per definitie dat de eigen politieke voorkeuren volledig op de achtergrond zouden moeten raken. Ook in een coalitie is het goed om duidelijk te blijven over de eigen lijn van voorkeur; wel moet goed uitgelegd en beargumenteerd worden waarom er dan uiteindelijk een compromis uitkomt. Meteen met het compromis beginnen zaait verwarring over de eigen politieke lijn van een partij. Wat dat betreft is de PvdA de afgelopen jaren veel duidelijker geweest dan de VVD: er was wel degelijk sprake van socialistische voorkeuren (denk aan de WAO en het vreemdelingenbeleid). Het gigantische stemverlies van de PvdA is mijns inziens dan ook niet het gevolg van onduidelijkheid, maar van een afkeer bij veel kiezers van de uitwerking van een aantal socialistische ideeën in onze samenleving. Van de VVD was daarentegen weinig te vernemen, het bleef totaal onduidelijk wat de inhoud en betekenis kon zijn van een liberale politiek. Zelfs in eigen kring werd daar elk scherp kantje afgeslepen. Een treffend voorbeeld daarvan was een debatje over onderwijs tijdens een werkgroep op een algemene ledenvergadering van de VVD in het voorjaar van 2002. In dat debat werden door vrijwel alle aanwezigen stevig kritische opmerkingen gemaakt over het socialistische onderwijsbeleid van de eerdere 'rode' onderwijsministers, en van de op dat moment zittende staatssecretaris van dezelfde kleur. Een daarover pittig geformuleerde stelling werd echter door 'centraal' meteen veranderd in een slap, nietszeggend *statement*.

IDEËEL LEIDERSCHAP

Het meest tragisch is in de afgelopen paar jaar wellicht de totale afwezigheid geweest van een werkelijk inhoudelijk, ideëel leiderschap van het kabinet. Ik bedoel daarmee dat het kabinet zelf, en met name de minister-president, zich in de paar jaar kennelijk niet in staat voelde om als regering morele uitspraken te doen, daarmee de samenleving uitleverend aan een moreel doolhof. Uiteraard is het waar dat er verschillende normatieve stromingen ook binnen de politiek zijn; het kan zelfs niet anders, omdat politieke partijen nu eenmaal in hun beginselen specifieke morele stellingen betrekken ten opzichte van een aantal belangrijke thema's in de samenleving. Maar dat neemt niet weg dat er in een democratische rechtsstaat als Nederland wel degelijk ook een morele consensus bestaat

over een groot aantal onderwerpen op het gebied van het publieke domein. Zoals een rechtsstaat betaamt hebben wij deze neergelegd in de Grondwet en andere wetten. Wetten zijn niet zelden uitingen van gestolde moraal, moraal ook waarover het kennelijk mogelijk was een redelijke meerderheidsconsensus te bereiken. Het is een raadsel dat de regering daar niet naar heeft willen verwijzen. Uit angst om te weinig respect te tonen voor verschillen van mening in moreel opzicht, onthield het kabinet zich maar helemaal van morele uitspraken. Dat is ongewenst en is een foute boodschap naar de samenleving. Het geweld op straat van autochtonen, en weer ander geweld van allochtonen, de verruwing en vervuiling van het publieke domein, de onveiligheid in de treinen, het gebrek aan respect voor elkaar, er waren tientallen zaken waarover een morele stellingname van het kabinet hard nodig was.

Niet als geldt voor de parlementariërs, leed het kabinet bovendien aan de 'Haagse ziekte': het erkennen van eigen falen was taboe, toegeven dat zaken fout waren ingeschat en daardoor misgingen was onbespreekbaar. Niets maakt mensen ongeloofwaardiger dan dit: het eigen falen niet onder ogen durven zien. Ook het falen van de overheid moet worden benoemd, als daarvoor werkelijk redenen zijn, en wel door die overheid zelf. Het is in elk geval niet in orde om eigen falen onder het tapijt te bezemen.

CONCLUSIE

De nieuwe regering schijnt een meer dualistische, een werkelijk andere politiek te willen gaan uitvoeren. Daarvoor is een wezenlijke gedragsverandering nodig, niet alleen bij de bewindslieden, maar juist en vooral ook bij het parlement. Laten we hopen dat dat eindelijk er van komt.

Prof. dr. H.M. Dupuis is lid van de Eerste Kamer en één van de initiatiefnemers van de '16 mei'-groep.

NOTEN

1. De term 'monaden' is van de filosoof Leibniz (17e eeuw), en werd door hem gebruikt als benaming van de elementen, bouwstenen van de werkelijkheid. Monaden zijn in zichzelf gekeerde, autonome, naar buiten afgesloten deeltjes, 'zij hebben geen venster'.

HET LIBERALISME VERLIEST GEEN VERKIEZINGEN... DAT DOEN LIBERALE POLITICI

JEROEN DE VETH

We kunnen constateren, dat de VVD sinds 15 mei in beweging is. Ten aanzien van partijvernieuwing zijn er tal van initiatieven, letterlijk van Amsterdam tot Brussel en van Rucphen tot Barneveld ontstaan. Naar aanleiding van deze initiatieven en vier regionale 'rouwverwerkingsbijeekkomsten' verscheen een samenvattende notitie, waarin de discussie wordt herleid tot vijf thema's.¹ Deze thema's en hele voorafgaande discussie hebben vooral te maken met de partijstructuur, -cultuur, interne democratie en interne discussie. Het verkiezen van de partijleider door de leden of zelfs een *convention* naar Amerikaans voorbeeld, het (opnieuw) bediscussiëren van politieke thema's in de partij, individueel stemrecht, ledenreferenda; alles kan, mag, nee moet zelfs besproken worden.

Al deze partijvernieuwing is broodnodig en ik beschouw het verkiezingsdebacle als een prima gelegenheid om het krakende VVD-huis in het toch al afladderende partijenlandschap eens flink te verbouwen. Echter, mijns inziens is dit soort vernieuwing een noodzakelijke, maar lang geen voldoende voorwaarde voor toekomstig succes. Immers, in 1998 (38 zetels, *all time record*), 1994 (31 zetels, +9) en 1982 (36, +10) was de partij net zo georganiseerd en net zo ondemocratisch als zij thans is. Mijns inziens hebben de noodzakelijke voorwaarden voor succes veeleer te maken met de personificatie van de politiek en welke consequenties dat heeft voor a) het vermogen om beslagen ten ijs te komen in de door Dijkstal meermalen verfoeide televisiedemocratie² en voor b) de wijze van selectie van kandidaat-vertegenwoordigers. Voor de VVD in het bijzonder komt er nog eens bij, dat we hebben verloren op eigen terrein, namelijk op 'onze' thema's en aan

een partij die opereert op voorheen 'onze' zijde van het politieke spectrum. We zullen dus vooral een belangrijke slag moeten maken op het inhoudelijke vlak.

MEDIA EN PERSOONLIJKHEID

Het belang van de persoon van de politicus voor electoraal succes is niets nieuws. We kunnen ons allemaal iets voorstellen bij Hans Wiegel en Joop den Uyl. Naast de inhoud van hun boodschap, was voor hun succes vooral ook het charisma, de wijze waarop de boodschap werd verkondigd en de opkomst van de televisiejournalistiek van groot belang. Maar het gaat verder terug. Ook grote leiders uit de tijd van ver voor internet, televisie en radio, zoals Lenin, Lincoln en in ons land figuren als Troelstra en Kuyper wisten met hun persoonlijke inbreng grote groepen voor zich te winnen. Naast het 'moderne' belang van charisma, iets los maken bij mensen, de boodschap helder en scherp verwoorden, vormt een coherent verhaal - zo men wil visie - en een grote groep mensen verenigen met die visie een aloude sleutel tot electoraal succes. Het heer en meester zijn in het a) formuleren van een coherente visie, die aansluit bij het volksgevoel en die b) met een flinke dosis charisma, puntigheid, scherpte en gevoel voor mediamanagement over het voetlicht brengen en niets anders verklaart het succes van Fortuyn. Op diezelfde wijze verklaart zich ook het succes van de VVD van Bolkestein en de PvdA van Den Uyl.

Vanzelfsprekend heeft eerdergenoemde Dijkstal gelijk als hij stelt dat de media, in het bijzonder de televisie een steeds belangrijker rol spelen in de politieke arena. Anderen geven de media zelfs een eigen plaats in de parade der machten.³ Het draait hierbij ook steeds meer om soundbytes en *oneliners*; het nieuws van de dag in hapklare brokken. De televisiekijker moet geboeid blijven,

anders zapt hij weg. Tegelijkertijd is het aantal televisiezenders en nieuws- en actualiteitenprogramma's in de afgelopen tien, vijftien jaar aanzienlijk toegenomen. Gevolg: meer zendtijd moet worden gevuld. Hier ontstaat een paradoxale situatie. Want hoewel de ogen van het volk - in hoeveelheid zendtijd en kanalen - meer dan ooit op politici gericht zijn, krijgen de laatsten minder tijd - zeker in verhouding tot radio en krant - om hun boodschap kort en scherp voor het voetlicht te brengen. En, van televisie was al lang bekend dat de beelden op zijn minst net zo belangrijk zijn als de boodschap. Als dan die boodschap, zoals gezegd, ook nog korter moet, neemt het belang van de appearance alleen maar toe.

Het is voor alle helderheid mijns inziens niet de vraag of je als politicus en politieke partij gevolg moet geven aan de voortschrijdende televisiedemocratie en het (daarmee toegenomen) belang van de persoon van de politicus. De prijs van niet meedoen is onvermijdelijk het inboeten aan stemmen en dus politieke invloed. Het is eerder zaak deze kunst als beste te beheersen. Dit inzicht is van groot belang voor een politieke partij. Zolang de toenemende personificatie als iets negatiefs wordt gezien en kennis(sen), partijervaring en het meedoen in 'het keurslijf' van de partij zo bepalend zijn als nu, is een partij niet bij de tijd. Vele politieke entrepreneurs zullen ons dan nog onaangenaam verrassen.

ANDERE STRUCTUUR, MAAR VOORAL CULTUUR

Het is zaak, dat de VVD zich hiertoe equipeert. Gedane voorstellen dragen absoluut bij. Het zijn noodzakelijke voorwaarden voor succes. Het spreekt mijns inziens voor zich, dat de leden van de partij, via individueel stemrecht, voortaan de partijleider kiezen. Overigens zou dat recht er ook moeten zijn voor de rest van de lijst en die voor de Eerste Kamer en het Europees Parlement. Liever nog zou ik zien, dat ook niet-leden, liberale kiezers, hierbij betrokken worden middels *conventions* en/of door de partij te organiseren voorverkiezingen of -raadplegingen.⁴ Hoe meer het lid, of liever nog de kiezer te zeggen krijgt over de samenstelling van de lijst, hoe beter. De kans neemt dan eerder toe dan af, dat de mensen op die lijst ook bij de daadwerkelijke verkiezingen aan zullen slaan. Het spreekt voor zich, dat de elite van de partij in het

oog houdt, dat verschillende specialisaties en disciplines vertegenwoordigd zijn in een kieslijst. Het spreekt echter net zo voor zich, dat toekomstige politici al bij het verwerven van een plek op de lijst (een deel van) hun achterban zichtbaar achter zich trachten te krijgen en dat ze daarbij worden aangesproken op hun politieke vaardigheden en visie. De praktijk en gaande ontwikkelingen wijzen immers uit, dat een politicus, die daarover niet of in beperkte mate beschikt het in de politieke voorhoede niet redt.

Het moge duidelijk zijn, dat het voorgaande met name van belang is voor de voorhoede van een kieslijst. Maar ook toekomstige 'backbenchers' mogen niet langer binnenstromen in de *slipstream* van de lijsttrekker. Ook zij moeten de vrijheid en verantwoordelijkheid krijgen een electoraat aan zich te binden. Aangezien zij een minder prominente rol spelen in de nationale media, zullen zij hun pijlen moeten richten op de regio en de regionale media. Op dat niveau kunnen zij immers hetzelfde effect sorteren, namelijk dat kiezers uit regio x zich thuis voelen bij de kandidaat uit regio x. Dit betekent mijns inziens dat er a) ruim baan moet worden gegeven aan voorkeurscampagnes en dat b) de kieslijst sterk geregionaliseerd moet worden. Dit kan door na de top tien/twintig verder te gaan in regionale lijsten. Tot slot zal de partij het podium voor de individuele kandidaat moeten faciliteren. Dat betekent dat er tussen de selectie en het samenstellen van de kandidatenlijst en het daadwerkelijk vaststellen ervan er daadwerkelijk momenten zijn, waarop kandidaten zich presenteren en via het debat zich met elkaar meten. Leden/kiezers moeten openlijk kunnen zien welke kandidaat zich het beste presenteert, het beste formuleert en het beste debatteert.

Als kanttekening geldt wel, dat het hiertoe aanpassen van de partijstructuur niet het belangrijkste is en op zich weinig soelaas zal bieden. Het gaat vooral om het op waarde schatten van de persoon van de politicus in de tijd van de 'televisiedemocratie' en het ruim baan bieden aan mensen die hun hoofd boven het maaiveld uit willen steken. Dat is veeleer cultureel. Het democratiseren en toegankelijker maken van de interne procedures vergroot evenwel de kans dat een partij mensen afvaardigt die beschikken over een breed pakket aan vaardigheden en daarmee kiezers aan zich weten te binden; het vormt

een goed middel ter ondersteuning van die noodzakelijke cultuur.

DE LIBERALE LIJN

Hoe zeer ik ook wil, ik kan de oorzaak van het verlies op 15 mei maar niet vinden bij het verkiezingsprogramma van de VVD. Daar staan helder, kort en bondig duidelijke doelstellingen die als typisch liberaal zijn aan te duiden. Niet meer uitgeven dan je hebt - verstandig omgaan met het geld van de belastingbetaler - meer eigen verantwoordelijkheid in het hoger onderwijs - invoering van het voucherstelsel - vraagsturing in de gezondheidszorg, een strenge aanpak van de WAO, een kritische houding tegenover het poldermodel, blijvende aandacht voor veiligheid, asielbeleid en integratie.⁵ Het had zo uit het verzameld werk van Frits Bolkestein en Pim Fortuyn kunnen komen. Natuurlijk heeft iedereen wel extra wensen, maar het programma sloot aan bij de thema's, meningen en gevoelens die leven onder de burgers. Daarnaast rijmt het met een consistente liberale gedachtegang met veel aandacht voor individuele vrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Het werd ook publiekelijk als rechts aangeduid en was daarmee in lijn met de ontvangst van de programma's in 1994 en 1998.

Vervolgens was het toch zo dat het liberalisme als politieke stroming de wind meeheeft, de overwinnaar was? Graag verwezen we toch tot vervelens toe en tot ergernis van anderen naar Francis Fukuyama?⁶ Daarin is niets veranderd. De burger wordt steeds mondiger, zelfstandiger en verwacht kwaliteit in dienstverlening, juist ook van de overheid. En juist als het gaat om thema's waarbij de bal bij de overheid en politici ligt: zorg, onderwijs en veiligheid. Kiezers vertonen niet het gedrag van een diva, maar van een kritische politieke consument.⁷

Mijns inziens heeft het geleidelijke terreinverlies vooral te maken met de aarzeling om de liberale boodschap ten volste uit te dragen. Het programma was rechts, het imago van de VVD tot aan de aanloop naar de verkiezingen was dat ook. Althans, in de ogen van objectieve en linksere waarnemers. In de ogen van de rechtse kiezer c.q. volgens onze eigen lezing vertaalt die term zich in verstandig, betrouwbaar, daadkrachtig, behoedzaam en helder. Ik zeg overigens niet voor niets dat het imago van de VVD rechts was. Was je als VVD-lid op (familie)feestjes

en uitjes van het werk tot een tijd terug nog het rechtse, politiek incorrecte buitenbeentje, sinds een krap jaartje ben je ineens volkomen geaccepteerd door linkse vrienden, collega's en familieleden. Dat is op zich prettig en een veraangenaming van het sociaal leven, maar het blijft een vreemde gewaarwording. En hoewel op sommige punten radicaal, te radicaal naar mijn smaak, kan ik met de beste wil van de wereld maar niet zien, dat Fortuyn en zijn programma zoveel rechtser of anders waren dan de VVD en haar lijn in de afgelopen jaren.

Hayek droeg zijn eerste politieke pamflet op 'to the socialists of all parties'. Hierin stelt hij niet alleen, dat het socialisme en collectivisme anno 1944 leidden tot onvrijheid en zelfs een totalitaire staat. Dat is genoeglijk bekend en geaccepteerd, zelfs door voormalige socialisten zelf. Hij stelt echter ook, dat andere politieke stromingen en politieke partijen onder druk stonden van het socialistische gedachtegoed.⁸ Nu is de Nederlandse politiek anno 2002 niet vergelijkbaar met Hayek's wereld van 1944, maar ik vrees wel, dat 'socialisten nog steeds in alle partijen te vinden zijn'. Waarmee niets meer gezegd is dan dat de VVD soms aarzelt om haar gedachtegoed ten volste uit te dragen, ook nu nog. Ongetwijfeld heeft dit te maken met de bescheiden rol die de VVD sinds de Tweede Wereldoorlog tot aan de jaren negentig heeft gespeeld ten opzichte van de twee politieke hoofdstromen in ons land. Domineren is voor ons geen traditie. Daarnaast, en dat mag stilaan geen geheim meer zijn, is niet iedereen in onze partij het eens over welke liberale lijn te volgen. En dat beperkt zich niet alleen tot futiliteiten. We scharen ons weliswaar achter het leiderschap en het programma, met name in verkiezingstijd. Maar tot in de krochten van het Binnenhof is er een palet van meningen over fundamentele zaken als de toekomst van het poldermodel (en CAO's), bestuurlijke vernieuwing, privatisering van voormalige staatsvoorzieningen, de toekomst van de Europese Unie en ga maar door. Dat is op zich geen probleem, zolang we maar met elkaar bereid zijn, wanneer het nodig is, rechtsom of linksom te gaan. We moeten niet langer iedereen politiek te vriend willen houden, ook niet binnen de partij.

KLEUR BEKENNEN

Het maken van die rechtlijnige keuzes begint bij het kie-

zen voor een samenhangende visie op de maatschappij. Dat is van belang voor a) de interne consistentie van het programma, maar vooral ook voor b) het samenhangende verhaal dat de kiezer van ons verlangt en c) de overtuiging waarmee onze politici dat uit kunnen dragen. Het liberalisme als brede politieke stroming levert die visie maar deels. Na algemene begrippen als de ultieme waarde van het individu, vrijheid en eigen verantwoordelijkheid, scheidt het liberalisme zich immers al snel in twee stromingen. Regelmatig zijn het sociaal-liberalisme en het klassiek-liberalisme en hun praktische waarde verkend door de prof. mr. B.M. Teldersstichting, zoals door hetzelfde wetenschappelijke bureau ook handreikingen gedaan zijn voor een visie op de Europese Unie, de economie, het buitenlands beleid et cetera.

Een keuze voor grofweg één van de twee stromingen als bijvoorbeeld grondslag voor het verkiezingsprogramma is echter niet of niet uitgesproken gemaakt. Terwijl er toch fundamentele verschillen bestaan. Net zoals er vaak onuitgesproken verschillen van opvatting binnen de partij bestaan over de eerdergenoemde onderwerpen, die zich niet zelden langs dezelfde scheidslijn tussen het klassiek en het sociaal-liberalisme voltrekken.

Kortom, het moet voor de mensen op de lijst, de leden en de kiezer glashelder zijn wat voor mens- en maatschappijbeeld de VVD erop nahoudt en wat dat betekent voor het te volgen programma. Mijns inziens is het op dat punt misgegaan in de aanloop naar 15 mei. Het programma was, zoals gezegd als rechts c.q. klassiek-liberaal getint aan te duiden, hoewel dat niet uitgesproken was en de inleiding van alle liberale stromingen wel wat toonde.⁹ De partijtop, met name de lijsttrekker, wilde zich op het midden of links daarvan presenteren. Een mild, afgezwakt sociaal-liberaal verhaal moest de linksere kiezer aanspreken. De partij was, misschien niet eens bewust, verdeeld in haar voorkeur voor het programma of de presentatie. En omdat een programma nu eenmaal niet kan spreken - laat staan dat veel kiezers het lezen - werd de presentatie bepalend. Zoals bekend koos het wel degelijk gegroeide potentiële VVD-electoraat voor het rechtse programma en de heldere lijn van de vaakgenoemde rechtsbuitens van de VVD. Die keuze betekende echter geen keuze voor de VVD, maar een stem op de LPF of soms het CDA.

De wijze les voor de komende jaren is volstrekt helder. Wederom bieden gedane suggesties aanknopingspunten. Uitgangspunten, programma en onze volksvertegenwoordigers moeten weer op één lijn gebracht worden.

Dat we in beginsel een partij zijn voor iedereen die zich aangesproken voelt door het liberale gedachtegoed in volle breedte spreekt vanzelf. Wel moeten we vervolgens de verschillende visies aan het licht brengen. Dat kan alleen middels het debat. Voorts moeten we een keuze maken, linksom of rechtsom. Deze visie dient dan ook consequenties te hebben voor het beleid dat de VVD in het parlement uitdraagt en voor de selectie van kandidaat-vertegenwoordigers van de partij. Zij moeten dit samenhangende verhaal geïnternaliseerd hebben, er overtuigd van zijn. Waartoe het gebrek aan internalisering van de gepresenteerde visie door volksvertegenwoordigers leidt, wordt pijnlijk helder als we naar de recente peilingen voor de LPF kijken.

Maar de kiezer verwacht het en bovendien is het van belang om als partij onderscheidend te zijn ten opzichte van traditioneel dominante partijen als het CDA en de PvdA - beide sterk geliberaliseerd - en het andere surrogaat dat de LPF te bieden heeft. Twee kanttekeningen: een samenhangende visie is niet hetzelfde als een blauwdruk of utopie. Liberalen hebben geen einddoel voor de maatschappij, wel moeten we weten welke kant we op willen. Ten tweede moet er ondanks het belang van een consistente lijn ook ruimte blijven voor diversiteit op de kieslijst. Hoewel een kandidaat het programma en de achterliggende visie moet onderschrijven en kunnen uitdragen, past het bij het belangrijker worden van de persoon van de politicus, dat hij/zij hier en daar afwijkt van de partijlijn. De fractie moet daar dan overigens wel ruimte aan bieden.

Ook hier geldt, dat gedane voorstellen om het debat en de politieke besluitvorming in de partij nieuw leven in te blazen een noodzakelijke voorwaarde vormen om de VVD weer op de rails te krijgen. Maar eenmaal geïmplementeerd en goed gebruikt moeten we nog wel 'even' met zijn allen de juiste koers kiezen. Aangezien we geen communisten zijn is het niet: 'als het maar liberaal is, komt het wel goed'.

Mijns inziens is de keuze duidelijk. We moeten als liberalen niet bang zijn om weer rechts genoemd te wor-

den, niet aarzelen om weer voluit te kiezen voor de klassiek-liberale lijn als basis voor ons programma en beleid. We moeten de volksvertegenwoordigers, die deze lijn uit willen dragen weer volop de ruimte geven. Kortom, mijns inziens moeten we vooral weer de VVD zijn, die we het grootste deel van de jaren negentig - ook in het oog van de kiezer - waren, met bijzondere aandacht voor nieuwe thema's die leven bij 'de mensen in het land'. Dat zou mijn persoonlijke inzet voor het debat zijn. Daarvan ben ik zelf overtuigd en heb ik de overtuiging dat het de kiezer aanspreekt. Anderen zullen hierover anders denken en er bijvoorbeeld een meer sociaal-liberale visie op na houden. Hoewel die mijns inziens de verkeerde weg is, ben ik van harte bereid om mijn verlies te nemen als er een goed partijbreed debat aan vooraf gaat, waarin keuzes niet vermeden worden. Die keuzes, voor rechtsom of linksom, moeten leiden tot een samenhangende visie op de maatschappij. Het aangaan van dit debat is mijns inziens het belangrijkste, dat de VVD de komende tijd te doen staat. De uitkomst ervan, een helder in-en-in liberaal programma dat vol verve wordt uitgedragen, is waar de kiezer vooral op wacht.

NOTEN

1. Bron: www.vvd.nl (Partij/ Vernieuwingsdiscussie/ 9 juli

2002 - Notitie t.b.v. de partijraad van 13 juli).

2. Zie o.a. 'Ik vrees dat wij een televisiedemocratie maken' in *de Volkskrant*, 29 maart 2002 en de toespraak van Hans Dijkstal, Algemene Vergadering VVD, 12 april 2002.
3. U. Rosenthal, 'Macht en controle op de macht: de dringende behoefte aan publieke controle', in: *NJB*, jaargang 34, 29 september 2000, pp. 1703-1706.
4. T. Berghuijs, B. van 't Wout en J. de Veth, 'Liberaal Vernieuwingsplatform dient zich aan', 22 mei 2002, o.a. op www.vvd.nl
5. 'Ruimte, respect en vooruitgang', *Verkiezingsprogramma VVD 2002 - 2006*.
6. F. Fukuyama, *The end of history and the last man*, London, 1992.
7. Zie o.a. 'Dijkstal: kiezers zijn verwenne diva's' in *NRC-Handelsblad*, 27 maart 2002
8. F. Hayek, *The Road to Serfdom*, Chicago, 1994.
9. 'Ruimte, respect en Vooruitgang', *Verkiezingsprogramma VVD 2002 - 2006*, pp. 4-11.

Dhr. A.A. de Veth is student bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, lid van de '16 mei groep' en één van de initiatiefnemers van het vernieuwingsplatform Vernieuwing, Verandering & Democratisering.

DE POLITIEK DIENSTBAAR MAKEN AAN DE BURGER

MARCO KREUGER

De verkiezingsuitslag van 15 mei stemt tot optimisme. Het conservatief-liberale gedachtegoed dat in 1998 succesvol werd uitgedragen door toenmalig VVD-lijsttrekker Frits Bolkestein, kan nu rekenen op de steun van ruim éénderde van de kiezers. Traditionele liberale thema's als veiligheid, een stringent asielbeleid, filebestrijding, aanpak van de WAO en deregulering van de gezondheidszorg staan nu hoog op de politieke agenda en kunnen rekenen op een brede steun onder de Nederlandse bevolking. Maar ook een solide financieel-economisch beleid, het liberale thema waar de VVD zich de afgelopen vier jaar hoofdzakelijk op heeft geprofileerd, staat niet meer ter discussie. Het valt niet te ontkennen: de liberalen hebben een overweldigende verkiezingsoverwinning geboekt. Bijzonder wrang is het dan dat juist de VVD, de partij die zich in 1994 nog met trots 'de enige liberale partij van Nederland' noemde, in het geheel niet heeft kunnen profiteren van deze zoete liberale overwinning.

De vele incidentele redenen voor de electorale nederlaag van de VVD zijn reeds breed uitgemeten in de media: het gebrekkige optreden van de lijsttrekker, een slechte campagne, een onevenwichtige kandidatenlijst et cetera. Voorkomen moet echter worden dat het verlies van de VVD volledig wordt toegeschreven aan personen en aan ongelukkige fouten die in de aanloop naar de verkiezingen zijn gemaakt. Een partij krijgt de lijsttrekker en kandidatenlijst die ze zelf verkiest en politieke fouten hebben soms diepere oorzaken.

DE PACIFICATIE VAN PAARS

De VVD is acht jaar lang in de ban geweest van paars. Om paars te laten werken was het noodzakelijk een gematigde koers te varen, want anders was samenwerking met de ideologische tegenpool niet mogelijk. Aanvankelijk pakte dit goed uit. Met name dankzij Bolkestein was er in het eerste paarse kabinet niet alleen sprake van een 'pacificatie aan de top', maar ook van een 'polarisatie aan de basis'. Enerzijds sloot de elite van de verschillende partijen en compromissen over het te voeren beleid. Anderzijds werd binnen het maatschappelijk debat, evenals binnen de VVD zelf stevig gedebatteerd.

Deze strategie werd niet langer toegepast onder Paars II. Meer dan ooit was er sprake van pacificatie aan de top, maar tegelijk werd de basis verwaarloosd. De regeringsfracties gingen op in de paarse smeltkroes. Daarbij kwam dat het ook steeds moeilijker werd om met de andere partijen compromissen te sluiten. Het gevolg was dat zo lang mogelijk om de hete brei heen werd gedanst en dat lastige discussies zo veel mogelijk werden vermeden. Hoofdpijndossiers als immigratie, integratie, WAO, gezondheidszorg en infrastructuur konden niet met consensus worden opgelost en bleven daardoor liggen.

Ernstiger is nog dat het paarse experiment de VVD heeft opgezadeld met een misplaatst minderwaardigheidscomplex. De VVD heeft zich jarenlang moeten bewijzen als acceptabele partij voor de PvdA en moest daarvoor een hoge prijs betalen. De partij moest zich onderwerpen aan de politieke correctheid van links en maakte zich daardoor te veel druk om haar 'sociale gezicht'. Daarmee heeft de VVD haar eigen identiteit en ideologie te lang verloochend. En nog steeds kan men de liberalen niets ergers aandoen dan ze een 'sociaal bleek-

neusje' noemen.¹ Dat de VVD óók een 'sociale' partij is kon niet vaak genoeg worden benadrukt en dit vertaalde zich in een linkse koers. Dit aanschurken tegen 'de rooien' sloeg een enorm gat aan de rechterzijde van de VVD. De partijtop dacht ten onrechte het zich te kunnen veroorloven om de eigen achterban te verwaarlozen en negeren in de veronderstelling dat de rechtervleugel bij gebrek aan een alternatief toch wel loyaal zou blijven aan de VVD. Met deze groep vaste kiezers hoefde men geen rekening te houden. Het ontstaan van het rechtse alternatief van Fortuyn en de massale overloop van de gefrustreerde VVD-achterban naar de LPF was het logische resultaat van deze strategie.

Vanuit de parse reflex om boven alles politiek correct en acceptabel te blijven voor links, deed de VVD vervolgens volop mee Pim Fortuyn te demoniseren en te ridiculiseren.² Dat men daarmee in feite een groot deel van de eigen achterban schoffeerde, zag men kennelijk niet. De politiek-incorrecte ideeën van Fortuyn waren echter voor een belangrijk deel ook liberale ideeën. Hoe verder de VVD zich distantieerde van Pim Fortuyn en diens gedachtegoed, hoe meer de VVD zich in feite afkeerde van haar eigen ideologie en haar natuurlijke achterban. Ook in de traditionele VVD-gemeenten was het verlies van de VVD en de winst van LPF daarom buitengewoon groot.³ De partij heeft tijdens de campagne de band met een groot deel van haar achterban verloren.⁴

EERHERSTEL VOOR HET LIBERALISME

Gezien de bovenstaande analyse ligt de oplossing voor de VVD voor de hand: een stevige ruk naar rechts. De VVD moet terug naar haar oorsprong, terug naar de grondbeginselen waaraan zij haar identiteit en bestaansrecht ontleent. Dat betekent vooral afstappen van het halfzachte sociaal-liberale denken dat onder paars de overhand heeft gekregen binnen de VVD. Oplossingen moeten niet langer gezocht worden in compromissen tussen liberalisme en socialisme. Liberalen moeten ook niet altijd een sociaal gezicht willen tonen. Een verwijt dat de VVD asociaal is wanneer zij wil vasthouden aan de Zalm-norm, wil ingrijpen in de WAO, of wanneer zij zich druk maakt over bijstandsfraude, is in wezen geen belediging maar een erkenning van haar liberale uitgangspunten. Deze uitgangspunten moeten weer met trots en zelfverzekerd-

heid worden uitgedragen. Het woord 'sociaal' wordt te vaak misbruikt als eufemisme voor 'socialistisch'. De VVD moet zich niet langer schamen wanneer anderen haar in feite verwijten niet socialistisch genoeg te zijn. Het sociale gezicht van de VVD openbaart zich juist in liberale uitspraken, zoals die van Frits Bolkestein, dat een betaalde baan de enige ware vorm van sociale zekerheid is en dat de warmte van een baan te verkiezen is boven de kilte van een uitkering.

Electoraal gezien is een rechtse koers een slimme strategie. Linkse mensen stemmen doorgaans toch geen VVD, terwijl de kiezers die bij de laatste verkiezingen zijn overgelopen naar LPF nu moeten worden teruggewonnen. Daarnaast is zowel in 1998 als in 2002 gebleken dat de groeiende groep 'zwevende kiezers' voornamelijk aangehouden wordt door een rechts programma (beperking van immigratie, harde aanpak van criminaliteit, minder bureaucratie, et cetera). Wil de VVD ooit nog de grootste partij worden dan zal zij dus terug moeten naar rechts, terug naar de conservatief-liberale lijn van Frits Bolkestein.

Maar dit is niet het enige argument voor een terugkeer naar rechts. Het belangrijkste is dat wordt ingezien dat winstmaximalisatie alleen niet het leidmotief kan zijn van een politieke partij. Macht is geen doel op zich, maar een middel om een politiek programma te verwezenlijken. Dat betekent dat zetelwinst niet zonder meer kan worden 'gekocht' door liberale uitgangspunten los te laten. Steeds zal moeten worden afgewogen of een concessie bijdraagt, dan wel afbreuk doet aan de mogelijkheid om liberale doelstellingen te verwezenlijken en steeds zal dit verkocht moeten worden aan de achterban.

LIBERALE VISIE

De ontevreden kiezer lijkt echter niet alleen aangetrokken te worden door een rechts programma (ook de SP heeft immers gewonnen), maar vooral ook door het uitdragen van een aansprekende, heldere visie. Er zal dus meer moeten worden nagedacht over de liberale uitgangspunten. Alleen wanneer het liberalisme kan blijven berusten op een consistente ideologische basis, kan het als ideologie en als politieke beweging blijven bestaan. Een partij die haar ideologische veren afschudt, ontkent of verwaarloost, verliest onvermijdelijk haar kleur, haar overtuigingskracht en haar geloofwaardigheid.

Verkiezingsprogramma's moeten daarom compromisloos zijn en uitsluitend gaan over de visie en wensen van de VVD ten aanzien van de toekomst (en geen punten bevatten die 'prettig verloren' kunnen worden). Daarna zien we wel in hoeverre dit programma binnen de reële machtsverhoudingen ook haalbaar is. Ook zullen er meer inspirerende kamerleden naar voren moeten worden geschoven, met een eigen visie en een luisterend oor voor de achterban.⁵ Visie is belangrijker dan dossierkennis, leiderschap is belangrijker dan diplomatie en een band met de achterban is belangrijker dan bekendheid binnen de partij. Dit betekent dat kamerleden niet alleen anders moeten worden geselecteerd, maar ook dat zij in de toekomst meer ruimte zouden moeten krijgen om hun eigen agenda te bepalen, een eigen achterban te creëren en hun persoonlijke visie uit te dragen. Het laatste kan echter alleen in een vernieuwd politiek systeem, waarbij de gekozenen kan berusten op een persoonlijk politiek mandaat.

BESTUURLIJKE VERNIEUWING

Het versterken van de band tussen kiezer en gekozenen en het bevorderen van visie en leiderschap vergen meer dan alleen een cultuuromslag. Binnen de huidige partijdemocratie is het voor het verkrijgen van een politieke positie immers belangrijker om te lobbyen binnen de politieke partij dan contact te onderhouden met de burger. Het laatste is eigenlijk volstrekt irrelevant. De oorzaak is dat men in Nederland geen personen kiest maar partijen. De kiezer kiest een partij en de partij kiest de vertegenwoordigers. Het gevolg is dat politici in praktijk niet het volk vertegenwoordigen maar hun partij (die vervolgens weer een deel van het volk vertegenwoordigt). Het is dan ook de partij die in feite bepaalt wie er wel en wie er niet wordt gekozen. De kiezer heeft hierop vrijwel geen invloed. Partijen stellen zich dan ook op als een soort werkgever. Aspirant-politici moeten op 'solicitatiesprek' bij het afdelingsbestuur of de kandidaatstellerscommissie van de politieke partij en ook na hun verkiezing worden doorgaans nog regelmatig 'functioneringsgesprekken' gevoerd. Politici die niet bij het bestuur in de gratie vallen zullen bij de volgende verkiezingen niet op een verkiesbare plaats terecht komen.

Dit is een onwenselijk proces dat de politieke onaf-

hankelijkheid (ten opzichte van de partij) en de responsiviteit van de volksvertegenwoordigers (ten opzichte van de burgers) in de weg staat. Niet een kleine club binnen de politieke partijen zou daarom moeten bepalen wie er gekozen wordt, maar de kiezers zelf. Alleen dan kan de volksvertegenwoordiger een directe band opbouwen met de kiezer en is het niet langer de partij, maar de kiezer, die politici te vriend moeten houden.

Dit betekent dat de VVD de gekozen burgemeester en gekozen minister-president (formateur) niet langer in de weg moet staan. Zo veel mogelijk bestuursfuncties zouden via rechtstreekse verkiezing moeten worden vervuld. Vaak wordt hier tegen ingebracht dat bestuurders geen volksvertegenwoordiger zouden kunnen zijn; dat het hier gaat om verschillende taken binnen het openbaar bestuur. Niettemin verwachten we wel dat de minister-president optreedt namens het gehele Nederlandse volk, als een soort 'vader des vaderlands'. Is deze functie dan niet bij uitstek een volksvertegenwoordigende functie? Het zelfde geldt voor de burgemeester, als eerste burger van een gemeente. Het lijkt voor de hand te liggen dat een bekleder van een dergelijke functie zou moeten kunnen rekenen op een mandaat van ten minste de meerderheid van de bevolking.

Bovendien is niet duidelijk waarom bestuurders niet gekozen zouden moeten worden. Een belangrijk deel van de politieke macht ligt in de moderne samenleving bij de bestuurders en de uitvoerders. Het is daarom niet meer dan logisch dat deze machthebbers in een democratische samenleving rechtstreeks verantwoording schuldig zijn aan het volk. Daarbij kan men zelfs zo ver gaan als in de Verenigde Staten, waar meestal ook belangrijke ambtelijke functies, zoals de commissaris van politie, de officier van justitie, de belastinginspecteur en in sommige staten zelfs de rechters, rechtsreeks worden gekozen.⁶

Ook parlamentsleden zouden rechtsreeks moeten worden gekozen. Bijvoorbeeld door invoering van een (gemengd) districtenstelsel bij Tweede Kamerverkiezingen. Een andere mogelijkheid zou zijn om de Eerste Kamer niet langer te laten verkiezen door Provinciale Staten maar door de inwoners van de provincies zelf. Een dergelijk districtenstelsel met rechtstreekse verkiezingen zorgt ervoor dat Kamerleden ook werkelijk een bepaalde groep mensen vertegenwoordigen in een bepaalde

regio. Daarmee fungeren zij als aanspreekpunt voor de kiezers binnen hun district en voor hun provincie en gemeenten. Een dergelijk districtenstelsel zou in het extreemste geval zelfs gecombineerd kunnen worden met een zogenaamd 'recall recht', waarbij kiezers eventueel bij referendum hun gekozen vertegenwoordigers kunnen afzetten om responsiviteit te garanderen. Daarnaast zorgt een districtenstelsel echter ook voor een persoonlijk politiek mandaat van de gekozene, waardoor ruimte ontstaat voor een eigen agenda, het uitdragen van een eigen visie en een relatieve onafhankelijkheid van de partijdiscipline. Het versterken van de responsiviteit van politici gaat in dit geval dus niet ten koste van hun politieke onafhankelijkheid. Integendeel.

Naast het invoeren van een (gemengd) districtenstelsel zou misschien ook gedacht kunnen worden aan het invoeren van limieten aan het aantal termijnen dat politici een politiek ambt kunnen vervullen. Op die manier is een zekere doorstroming binnen de politieke elite gegarandeerd, zodat politici minder snel ingekapseld en vastgeroest raken binnen het politieke systeem. Steeds zullen nieuwe, ambitieuze politici voor de nodige vernieuwing en verandering kunnen zorgen.

Tot slot zou men de burger meer invloed moeten geven op de kandidaatstelling. Bijvoorbeeld door het houden van voorverkiezingen, waarbij sympathisanten van een bepaalde partij kunnen kiezen wie de kandidaten zullen worden van die partij. Op die manier is een band tussen kandidaten en achterban beter gegarandeerd. Ook kan men denken aan een systeem waarbij de kiezer zelf de volgorde van de kieslijst kan bepalen, bijvoorbeeld door het aangeven van voorkeuren of door de kiezer meerdere stemmen te geven.

HET PRIMAAT VAN DE BURGER

Bovenstaande voorstellen hebben tot doel om de macht van het partijapparaat en de fractie te beperken, zodat volksvertegenwoordigers de ruimte en zelfstandigheid krijgen om de gevraagde visie en leiderschap te tonen en om politici een sterkere band te geven met de samenleving en hun achterban.

Dergelijke bestuurlijke hervorming is noodzakelijk om het politieke systeem weer te doen aansluiten bij de ontwikkelingen in de samenleving. Niet langer kunnen

politieke partijen rekenen op de onvoorwaardelijke loyaliteit van een vaste achterban. De burger is niet alleen mondiger geworden, ook is hij individualistischer geworden en niet meer zo gemakkelijk in te delen in een bepaalde sociale groep met een politieke partij als logische vertegenwoordiger. Het individualiseren (personaliseren) van de politiek is daarop een logisch antwoord. De kiezer kiest niet meer alleen voor een bepaalde partij of een bepaalde ideologie, maar steeds meer voor een bepaalde persoon, een lijsttrekker met een overtuigende visie, die vertrouwen en daadkracht uitstraalt.

Ook wil de moderne burger serieus genomen worden door de politiek. Maar dat betekent niet dat de burger er behoefte aan heeft om zich voortdurend te moeten bemoeien met politieke vraagstukken. De roep om democratische vernieuwing is dan ook geen roep om D66-achtige vormen van directe democratie. De burger wil boven alles gewoon een goed bestuur. Maar wanneer het mis loopt wil hij ook een controlerende taak vervullen en de politiek kunnen afrekenen op het resultaat.

Deze moderne burgers worden door Schudson 'monitorial citizens' genoemd.⁷ Zij zijn te vergelijken met ouders die hun kinderen in de gaten houden bij het zwembad. Hoewel het lijkt alsof ze niet actief zijn, zitten ze klaar om in actie te komen wanneer dat eventueel nodig zou zijn. Een dergelijk idee van burgerschap staat haaks op het klassieke (D66-achtige) concept, dat uitgaat van geïnformeerde en actief betrokken burgers. Waar het laatste ertoe leidt dat burgers zoveel mogelijk betrokken zouden moeten worden bij de politiek, vraagt het eerste slechts om effectieve controlemechanismen. Dat betekent dat de politiek dienstbaar moet zijn aan de burger, dat politieke processen zo open en transparant mogelijk moeten zijn en dat de burger zijn invloed in de politiek voldoende moet kunnen laten gelden wanneer dat nodig zou zijn.

NOTEN

1. Verwijt van Melkert aan het adres van de VVD dat destijds leidde tot bezorgdheid bij vooral de linker-vleugel van de partij.
2. Hoewel Fortuyn is begonnen met het verharderen van het politieke debat (en daarbij botte uitspraken zeker niet schuwde) was er van de andere kant sprake van

een typisch politiek-correcte reflex (waarschijnlijk zelfs een officiële campagnestrategie) om Fortuyn systematisch neer te zetten als een gevaarlijk, extreem-rechts en 'fout' figuur; een demon.

3. Als voorbeeld: in Wassenaar, de woonplaats van Hans Dijkstal, kelderde de VVD van 50,9 naar 36,3 procent van de stemmen. LPF behaalde 18,8 procent.
4. Uiteraard is het de vraag of de VVD vooral haar in 1998 nieuw verworven achterban heeft verloren of juist haar traditionele achterban. Dat zou nader onderzocht moeten worden. Wellicht is het een combinatie van beide. De meeste mensen die zich in 1998 aangetrokken voelden door de uitspraken van Bolkestein, voelden zich nu waarschijnlijk aangetrokken door Fortuyn. Tegenover een winst van 7 zetels in 1998 staat echter een verlies in 2002 van 14 zetels. Dat betekent dat minstens een even groot deel van de 'vaste aanhang' (de mensen die in 1994 ook al VVD stemden) zich moet hebben afgekeerd van de VVD.
5. Er bestaat een zekere spanning tussen het luisteren naar de achterban en het formuleren van een eigen

visie. Een politicus zou idealiter een eigen visie moeten formuleren op basis van signalen die hij ontvangt uit de samenleving en de achterban. Daarbij zou een balans gezocht moeten worden tussen de oren volledig laten hangen naar de achterban en aan de andere kant de achterban op regenteske manier tegenspreken.

6. Opgemerkt moet worden dat rechters in de Verenigde Staten vaak minder macht hebben dan in Nederland. Het is bijvoorbeeld niet de rechter maar de jury die bepaalt of verdachten schuldig zijn. De rechter bepaalt voornamelijk de hoogte van de straf, waarbij hij doorgaans gebonden is aan een systeem van minimum- en maximumstraffen.
7. Michael Schudson, *The Good Citizen: A History of American Civic Life*, New York, 1998.

Drs. M.G.K. Kreuger is wetenschappelijk medewerker bij de Prof.mr. B.M. Teldersstichting en eindredacteur van Liberaal Reveil.

EEN NIEUW TIJDPERK VOOR DE VVD

LEN DE KLERK

In deze bijdrage worden de gebeurtenissen sinds 6 mei 2002 besproken: de moord op Pim Fortuyn, de verkiezingen en de informatie. De centrale vraag is wat de gevolgen zijn voor de VVD.

BUITENLANDS NIEUWS OP 6 MEI

De eerste twee weken van mei 2002 verbleef ik, samen met mijn echtgenote, in Portugal. Net terug van een vergadering zette ik in onze hotelkamer gewoontegetrouw CNN aan en viel als het ware midden in de mededeling dat 'a Dutch politician, "Pim Fortune", was shot down. It is expected that he will die within the hour'. Totaal aangeslagen bleven wij naar het televisiescherm kijken. Spoedig werd bevestigd dat Pim Fortuyn was overleden. Gaandeweg realiseerden wij ons dat dit wereld-nieuws was. De moord werd op CNN uitvoerig besproken en becommentarieerd. Dat gold trouwens ook voor diverse Duitse zenders die wij konden ontvangen.

De buitenlandse berichten en commentaren maakten ons duidelijk hoe bekend Nederland is vanwege de 'liberale politiek'. Nederland wordt gezien als een land waar veel wordt toegestaan: abortus, euthanasie, homo-huwelijk, soft drugs. Opmerkelijk is dat in de eerste nieuwsanalyses gespeculeerd werd over een mogelijk verband tussen de gewelddadige dood van Pim Fortuyn en het wel zeer tolerante Nederlandse overheidsbeleid. Dat zou verloedering van de samenleving in de hand werken, met als uiterste consequentie excessen zoals de moord op de omstreden politicus. Een CNN-commentator vroeg zich af of de extravagante en extreem rechtse politicus het noodlot niet over zichzelf had afgeroepen.

Wij vertrokken uit Nederland in de wetenschap dat de verkiezingen een nek-aan-nek race zouden worden tussen PvdA, CDA en de Lijst Pim Fortuyn. Met verbijstering heb-

ben we op 15 mei kennis genomen van de uitslag: CDA verreweg de grootste partij, gevolgd door LPF, de grootste winnaar aller tijden, en de VVD - op het nippertje en met fors verlies - als derde partij. De PvdA bleek de allergrootste verliezer; van grootste partij was zij met een smak teruggeworpen op de vierde plaats.

Wij vroegen ons af welke gevolgen deze politieke aardverschuiving zou hebben. Welke regering zal Nederland in de komende periode krijgen en hoe lang zal die stand houden?

PAARS SYNONIEM VOOR KLEURLOOS

De verkiezingsuitslag bevestigde hetgeen eigenlijk al tijdens de verkiezingsstrijd bekend was: de onvrede van vele kiezers met acht jaar Paars. Het eerste kabinet Paars kon nog terugzien op successen. Het heeft werk gemaakt van de hervorming van de verzorgingsstaat. Marktwerking, privatisering, lastenverlichting en vermindering van de staats-schuld waren hiervan zichtbare resultaten. Maar Paars I heeft ook een aantal ernstige problemen doorgeschoven naar Paars II, zoals de problemen met betrekking tot gezondheidszorg, onderwijs, veiligheid en verkeer. Omdat Paars II er niet in geslaagd is deze grote maatschappelijke problemen goed aan te pakken en op te lossen, hebben vele kiezers Paars de rug toegekeerd. Had Paars I nog iets van een vernieuwing - het buitenspel zetten van het CDA, aantrekken van ministers van buiten en een nieuwe zake-lijkheid, vooral van de zijde van de PvdA - van Paars II bleek al snel dat zij niet meer uit de schaduw van Paars I kon treden en zo kon het gebeuren dat de sterke kanten van Paars I overschaduwd werden door de onmacht die Paars II aan de dag legde. Geen wonder dat vele kiezers de paarse coalitie de rug hebben toegekeerd. 'Geen daden maar woorden', zal menig kiezer hebben gedacht.

De paarse coalitie heeft - zeker in het begin - het economisch tij mee gehad. De stijging van de welvaart werd wel toegeschreven aan het poldermodel. De kern van dit model is het streven naar consensus door in goed overleg afspraken te maken tussen overheid, werkgevers en werknemers. Het gezamenlijk streven naar consensus maakte het mogelijk - soms pijnlijke - economische sanering door te voeren. Internationaal trok dit model de aandacht en werd over het algemeen als positief gewaardeerd.

Gaandeweg is echter de keerzijde van het model naar voren gebracht, in het bijzonder door Fortuyn. Gesteld werd dat het zoeken naar consensus tot gevolg heeft dat besluitvormingsprocessen vaak uiterst traag verlopen, vooral als het gaat om complexe vraagstukken, waarbij verschillende partijen betrokken zijn. Het streven naar consensus vergt niet alleen veel tijd, maar is in veel gevallen ook weinig transparant. Geroutineerde politici vinden elkaar in wat wel genoemd wordt de achterkamertjes. Een andere consequentie van het consensusmodel is dat het innovaties bemoeilijkt. Oorspronkelijke en creatieve ideeën krijgen weinig kans als er gezocht wordt naar een compromis. Naarmate ideeën meer van die van anderen afwijken, wordt de kans dat zij worden overgenomen, kleiner. Het poldermodel leidt hierdoor tot kleurloosheid (hier synoniem voor Paars).

MAATSCHAPPELIJKE POLARISERING

Om het gedrag van de kiezer beter te kunnen begrijpen, dient de maatschappelijke polarisering, die de laatste tijd steeds sterker is geworden, in de beschouwing te worden betrokken.

Fortuyn heeft de knuppel in het hoenderhok gegooid. Dit beeld is zo gek nog niet. Het gooien met een knuppel is een agressieve daad. Het duidt op het gebruik van geweld. Fortuyn heeft zonder meer verbaal geweld gebruikt bij zijn poging om de gevestigde politieke orde aan de kaak te stellen en omver te gooien. De minister-president aanduiden als 'consensus-masturbant', Bram en Neline Kroes als 'non-valeurs van de ergste soort' en VVD'ers als 'bierpompliberale', zijn slechts enkele voorbeelden van de wijze waarop de strijd gevoerd is door Fortuyn. Deze verbale agressie past in een tendens van algehele maatschappelijke verruwing. Het is tragisch dat het eerste slachtoffer in de kring van politici Pim Fortuyn zelf is, de man die de toon heeft

gezet voor het politieke debat tijdens de aanloop naar de verkiezingen in mei 2002.

Fortuyn heeft niet alleen de toon gezet van het debat, maar door zijn verbale aanvallen ook sterk gepolariseerd. Een opmerkelijk voorbeeld is het asielbeleid. Toen Janmaat (waarmee Fortuyn wel werd vergeleken) destijds te kennen gaf dat Nederland vol is, werd hij politiek geïsoleerd en vervolgens uitgeschakeld. De *communis opinio* was toen dat over dit onderwerp geen kwaad woord gezegd mocht worden. Toen Bolkestein later een genuanceerde visie over dit onderwerp ontwikkelde, werd het onderwerp - zij het na enige commotie in de kamer - op de politieke agenda geplaatst. Toen vervolgens Fortuyn sprak over 'vol', en later over 'druk', en daar nog weer kanttekeningen bij plaatste, lijkt de publieke opinie veranderd te zijn. Het is niet langer politiek incorrect om zich kritisch uit te laten over onderwerpen als het terugdringen van het aantal buitenlanders dat Nederland binnenstroomt en uitzetting van uitgeprocedeerde asielzoekers.

LINKS-BUITEN EN RECHTS-BINNEN

Na de verkiezingen werd in de nieuwsmedia al snel geconcludeerd dat het in de rede zou liggen om een centrumrechtse regering te vormen. Dit was ook de mening van de meeste linkse partijen. Deze opvatting is waarschijnlijk gestoeld geweest op de veronderstelling dat zo'n coalitie niet lang stand zou houden (al was het maar omdat de LPF noch een helder programma, noch een hechte structuur, noch een stevig bestuur heeft). Dat zou betekenen dat er dan een herkansing zou komen, waarbij naar alle waarschijnlijkheid de VVD nog verder zou verliezen, want die zou dan opnieuw - net als op 15 mei - schade oplopen vanwege deelname aan een falende regering. De nieuwe leider van de VVD, Gerrit Zalm, heeft deze hypothese ook met zoveel woorden uitgesproken. Hij vond het op zijn zachtst gezegd suspect dat links er bij de VVD op aandrang deel te nemen aan de coalitie-onderhandelingen. Het is niet verwonderlijk dat de eerste reactie van Zalm negatief was. Maar waarom zou hij van mening veranderd zijn?

Hiervoor is een aantal argumenten aan te voeren. In de eerste plaats kan worden opgemerkt dat er nauwelijks andere mogelijkheden waren dan de vorming van een centrum-rechtse coalitie. Het CDA als grootste partij diende uiteraard het voortouw te nemen. Voor deze partij was

een linkse coalitie geen reële optie. Om samen met de PvdA aan een meerderheid te komen, zouden er meerdere kleinere partijen moeten meeregeren. Hoe meer partijen, hoe zwakker de coalitie. Bovendien kon de PvdA - hoewel na de dramatische val nog steeds de grootste linkse partij - door Balkenende onmogelijk als een serieuze partij worden gezien. Melkert was tijdens de verkiezingsstrijd niet in staat de aanvallen van Fortuyn te pareren. Door de defensieve strategie die werd gekozen, kwamen de sterke kanten van de PvdA onvoldoende uit de verf. Na de val is zij de weg volledig kwijt geraakt. Het is dus geen wonder dat het CDA de steven naar rechts heeft gewend. Voor de VVD was dat zonder meer een uitdaging. Door zich constructief en coöperatief op te stellen, werd zij als het ware gedwongen vooruit en niet achteruit te kijken. In plaats van de wonden te likken, zoals de PvdA heeft gedaan (en nog steeds doet), voelde de VVD zich uitgedaagd om haar kracht te tonen en zich (opnieuw) te profileren.

Het is ook om andere redenen verstandig geweest te besluiten opnieuw deel te nemen aan de onderhandelingen. Zo is voorkómen dat de VVD verweten zou worden verantwoordelijkheden te willen ontlopen. Bovendien is de VVD door de onderhandelaars van de beide andere partijen, CDA en LPF, uitdrukkelijk gevraagd om deel te nemen aan de coalitiebesprekingen. Dat maakte de onderhandelingspositie sterk. Het heeft de VVD gestimuleerd het onderste uit de kan te halen en zodoende een belangrijk deel van het programma waarvoor zij staat te realiseren. Dat is ook van belang om in de toekomst weer kiezers te winnen.

Het is zeer waarschijnlijk dat een groot deel van de VVD-aanhang tijdens de laatste verkiezingen op LPF hebben gestemd. Deze migranten waren bang dat de VVD onder leiding van Dijkstal te veel naar links zou overhellen. Het beeld dat Dijkstal de rechtervleugel te zeer zou hebben verwaarloosd, werd versterkt door uitlatingen van voorzitters van kamercentrales - in de media aangeduid als partijbaronnen - en de voorzitter van het partijbestuur. Met de komst van Zalm is er sprake van een koerscorrectie, die het mogelijk maakt dat vele migranten - afhankelijk van de resultaten die behaald zullen worden - als spijtop-tanten terug zullen keren.

PIET HEIN, ZIJN DADEN BENNEN?

De informateur heeft een heldere aanpak gevolgd. Hij

heeft een progressief stappenplan opgesteld. Eerst zijn de minder gevoelige onderwerpen aan bod gekomen. De lastige en mogelijk controversiële dossiers (zoals de WAO en de bezuinigingen) werden voor het laatst bewaard. Op deze manier konden in het begin successen worden geboekt, hetgeen een positieve impuls heeft gegeven aan de onderhandelingen over de grote en moeilijke onderwerpen.

Een tweede kenmerk van zijn aanpak is dat er gestreefd is naar overeenstemming op hoofdlijnen. Het is de taak van de ministers om de verdere uitwerking ter hand te nemen.

Een derde kenmerk betreft het tijdpad. De informateur heeft er naar gestreefd het strategisch document dat hij op basis van de bereikte akkoorden wilde schrijven, nog voor het zomerreces gereed te hebben. In deze opzet is hij dus geslaagd.

Een vierde kenmerk is dat ook de kamer tijdens de informatieperiode - en dus nog voor de nieuwe regering was aangetreden - de gelegenheid moest hebben op dit document te reageren. Dit is een novum in de politieke geschiedenis. Intussen heeft het debat in de kamer plaatsgevonden. De oppositie heeft betrekkelijk fel gereageerd op de nieuwe voorstellen. Zij bleek weinig begrip te tonen voor het feit dat het nieuwe kabinet zal moeten oogsten in magere jaren. In plaats van de tering naar de nering te zetten, zoals de nieuwe coalitie van plan is te doen, willen PvdA, SP, GroenLinks en D66 dat er onmiddellijk veel geld geïnvesteerd wordt in zorg, onderwijs en veiligheid. En dat terwijl Paars II heeft laten zien dat met het investeren van veel geld in deze sectoren de problemen bepaald niet veel kleiner zijn geworden.

De reacties maakten duidelijk dat de verschillen tussen linkse en rechtse politieke partijen, die onder Paars deels waren verbleekt, weer meer geaccentueerd worden. Dat maakt de politiek transparanter en dat is zonder meer een positief resultaat van de afgeronde informatie.

Op grond van de bereikte resultaten kan worden geconcludeerd dat de daden van Piet Hein Donner groot zijn geweest. Zijn werkwijze is effectief en efficiënt gebleken. In recordtempo is een akkoord bereikt. Niet alleen de onderhandelaars, maar ook hun fracties hebben ingestemd met het door Donner opgestelde strategisch document. Dit document bevat hoofdpunten van beleid, een houts-

koolschets waarbij niet alleen wordt aangegeven wat men wil bereiken, maar ook hoe men denkt de hoofdzaken te realiseren. Het is aan de te benoemen ministers om deze schets verder uit te werken. De tijd zal leren in hoeverre de voorgestelde maatregelen haalbaar zijn en in hoeverre de ministers erin zullen slagen de vele implicaties van de akkoorden bevredigend uit te werken.

EEN NIEUW TIJDPERK VOOR DE VVD?

Blikken we terug op de informatie, dan kan worden geconcludeerd dat de onderhandelingen voor de VVD gunstig zijn verlopen. Zalm heeft een groot aantal punten uit het partijprogramma van de VVD kunnen binnenhalen. Dit werd ook opgemerkt door de oppositie. Fractievoorzitter Teeven van Leefbaar Nederland deed dat cynisch door Zalm te feliciteren met zijn verkiezingsnederlaag. D66-leider De Graaf merkte op dat het CDA en de LPF zich 'te rigide in het pak van Zalm hebben genaaid, waardoor investeringen zijn gesneuveld'.

De vraag is wat de toekomst de nieuwe centrumrechtse coalitie en in het bijzonder de VVD zal brengen. Het antwoord op deze vraag zal in hoge mate afhangen van de stabiliteit van de LPF. Omdat deze partij geen duidelijk programma heeft, is het moeilijk in te schatten hoe succesvol de informatie voor deze partij is verlopen. De onderhandelaar namens de LPF-fractie, Mat Herben, heeft een politieke lenigheid getoond waardoor hij zich, ondanks zijn gebrek aan ervaring, soepel heeft kunnen voegen in de wijze waarop de akkoorden tot stand zijn komen. En blijkbaar is dit ook tot tevredenheid van de LPF-fractie geweest, die unaniem met het bereikte akkoord heeft ingestemd. De bestuurlijke problemen die zich intussen binnen de partij hebben voorgedaan - en die nog lang niet zijn opgelost - lijken een positieve invloed gehad te hebben op de cohesie binnen de fractie. De vraag is of dit alles de achterban, de Pim Fortuyn kiezers (van een partij kan men eigenlijk nog niet spreken), tevreden zal stellen. De eerste polls wijzen uit dat de partij een deel van haar electoraat reeds heeft verloren. Hoe de fractie hierop zal reageren in de komende regeerperiode zullen we moeten afwachten.

De toekomst voor de VVD ziet er niet slecht uit. De resultaten van de eerste polls wijzen op een groei. Of deze zich voortzet zal afhangen van de resultaten die de komende

regeerperiode worden geboekt. De vele punten die de VVD heeft ingebracht in het regeerakkoord (zoals Zalm het strategisch document aanduidt) zijn zodanig geformuleerd dat op ondubbelzinnige wijze kan worden vastgesteld of ze al dan niet gehaald zijn binnen de daarvoor gestelde termijn.

De fractie dient de komende jaren de voortgang dan ook nauwlettend in de gaten te houden (monitoring). Zij moet (ook de eigen ministers) controleren, sturen en eventueel ingrijpen wanneer dat nodig is. Dit vraagt om een krachtige regie, zeker nu er sprake is van dualisme. Sinds lange tijd is Bolkestein de eerste fractievoorzitter geweest die het dualisme in praktijk heeft gebracht. Door een motie van de oppositie te steunen en door ferme uitspraken te doen over het asielbeleid - door premier Kok bestempeld als inspelen op onderbuikgevoelens - heeft hij destijds krachtige signalen afgegeven in de richting van de eigen liberale ministers over de te volgen koers. Door de pers is hij toen uitgeroepen tot politicus van het jaar en ook electoraal zijn deze signalen positief ontvangen. Van Gerrit Zalm mag worden verwacht dat hij evenzeer in staat zal zijn een dergelijke regie te voeren en dat hij vanuit het partijpolitieke kader van de VVD krachtig leiding zal geven aan de genoemde processen (controleren, sturen en ingrijpen). Het is prijzenswaardig dat hij de leiding van de fractie op zich heeft willen nemen en niet gekozen heeft voor een ministerschap, laat staan voor de functie van vice-premier. Ook de keuze van ministers en staatsecretarissen is goed te verdedigen. Zalm heeft geen onnodige risico's willen lopen door vele 'onbekenden' van buiten het Haagse politieke circuit voor te dragen.

Door de wijze waarop Zalm de onderhandelingen heeft gevoerd tijdens de informatie heeft de VVD, veel meer dan in de paarse tijd mogelijk was, de ruimte gekregen om zich te profileren en zodoende de duidelijkheid te verschaffen waarom gevraagd is. Onder zijn leiding kan de uitdaging, om zoveel mogelijk punten uit het verkiezingsprogramma gedurende de komende regeerperiode te realiseren, met vertrouwen tegemoet worden gezien.

Prof.dr. L.F.W. de Klerk is emeritus hoogleraar onderwijspsychologie aan de Katholieke Universiteit Brabant en oud-rector magnificus van dezelfde universiteit, alsmede lid van de Kernredactie van Liberaal Reveil.

OBSERVATIE VAN EEN LIJSTDUWER

RENÉ LEEGTE

De VVD is de kleinste partij in de nieuwe coalitie. Daar zag het begin dit jaar nog niet naar uit. Hoe komt het? De analyse van René Leegte is dat het te maken heeft met 'groupthink'. Irving Janis heeft dit in zijn boek 'Victims of Group-Think' voor het eerst beschreven.¹ Hij definieert het als: 'a mode of thinking that people engage in when they are deeply involved in a cohesive group, when the members' strivings for unanimity override their motivation to realistically appraise alternative courses of action.'

Groupthink is een fenomeen dat ik in mijn werk als adviseur regelmatig tegenkom en wat er in het kort op neer komt dat een groep zijn zelfkritisch vermogen verliest. Vaak signaleer je het fenomeen als een groep onder druk staat (intern of extern), een zwakke leider heeft (uit zich vaak in autoritair optreden), of beide. De eventuele criticasters worden afgedaan als spelbrekers, hen wordt gebrek aan coöperatie verweten. En het frustreren van de oplossing of de goede koers. Met hun kritische vragen bederven ze het feestje en daar zit niemand op te wachten.

Een van de bekendste voorbeelden van 'groupthink' is het drama van de twintigste lancering van de spaceshuttle, de aanleiding voor de analyse van Janis. Op de ochtend van 28 januari 1986, werd de *Challenger* vanaf het Kennedy Space Centre in Florida gelanceerd. Drieënzeventig seconden later ontplofte de *Challenger*. Acht mensen kwamen om het leven, waaronder de eerste vrouw die de ruimte in zou gaan.²

In het kort kwam het er op neer dat de lancering plaats zou vinden onder voor Florida extreme omstandigheden. De temperatuur zou iets boven het vriespunt liggen, terwijl het normaal warm en aangenaam weer is. Deze lage tem-

peratuur zou consequenties kunnen hebben voor een rubberen afsluitring van de brandstoftanks. Rubber kan bij een lage temperatuur poreus worden en zijn afdichtende werking verliezen. Het gevolg zou kunnen zijn dat er vlammen aan de zijkant van de tank ontsnappen, met een dramatisch resultaat als gevolg. In een vergadering een dag voor de lancering stelde een ingenieur voor om de lancering - vanwege de lage temperatuur - uit te stellen. Hij werd afgedaan als spelbreker, hij moest zich de consequenties realiseren en het was tenslotte al negentien keer goed gegaan.

Tijdens het congres in januari, stelde ik een aantal mensen de - mede door eigenbelang ingegeven - vraag: 'Op zichzelf is de verkiezingslijst evenwichtig samengesteld, onder de voorwaarde dat wij meer dan 40 zetels halen en weer gaan regeren. Dan is er een goede mix tussen veel ervaring en veel vernieuwing. Maar wat als de uitslag tegenvalt. Wat gebeurt er als wij maar 20 zetels halen? En als wij dan ook niet gaan regeren? En wat gebeurt er als de peilingen slecht blijven en Nederland moe is geworden van Paars? Hebben wij dan kandidaten hoog op de lijst die geloofwaardig een "libero rol" kunnen vervullen tegen Paars, waarmee de VVD een geloofwaardig alternatief kan blijven?'

De antwoorden die ik kreeg hadden allemaal een bagatelliserende strekking. 'Alle peilingen sinds 1994 waren goed geweest', 'we worden de grootste partij', 'een peiling is nog geen uitslag', 'het gaat toch goed met Nederland?', etc. Deze reactie is het eerste symptoom van 'groupthink', het rationaliseren.

SYMPTOMEN VAN GROUPTHINK

Rationaliseren:

Rationaliseren gaat over recht praten. Wijzen op de keren dat het al goed is gegaan. Uitleggen waarom de

beslissing een juiste is. Een veelgehoord argument is: 'We hebben het toch zo afgesproken?' Argumenten die gebruikt worden zijn vaak steekhoudend en met (objectieve) feiten onderbouwd. Maar vaak wordt geen rechtstreeks antwoord op de vraag gegeven en wordt het doorvragen ontmoedigd.

Illusie van onkwetsbaarheid:

Dit is het tweede symptoom. Er is geloof in de kracht van de groep. 'We hebben voor hetere vuren gestaan'. Denk hierbij aan de periode in de opvolging van Nijpels. 'De VVD is een fantastische partij, de mensen zullen dat heus wel erkennen' (Welke mensen?). 'Wij worden de grootste partij' (want Melkert heeft geen vertrouwen). 'Hans Dijkstal wordt de nieuwe minister-president' (kijk maar naar de vertrouwenscijfers als rationalisering van de stelling).

Geloof in eigen morele hoogstaandheid:

Is het derde symptoom. De VVD is een partij die het beste wil voor mensen. Wij zullen echt niets doen dat indruist tegen de positie van zwakkeren in de samenleving. 'Het liberalisme is het waard om voor te strijden' als veel gehoord citaat van Annelien van Kappijne. Binnen groupthink worden mensen hier ook op aangesproken. Jij wilt toch ook dat wij de grootste worden. Zeker binnen de politiek wordt kritiek gezien als verdeeldheid en 'verdeeldheid kost stemmen' als belangrijke wetmatigheid.

Zelfcensuur:

Een bekend voorbeeld van zelfcensuur is het verdwijnen van de filmrolletjes uit Srebrenica. Een organisatie bedenkt zelf al wat goed en niet goed is. Datgene wat buiten de *party-line* valt verdwijnt, al voor het ter sprake komt. Het fenomeen van de achterkamertjes hoort hierbij, waarbij het in dit geval vooral gaat om het onder de pet houden van slecht nieuws. Een ander bekend voorbeeld is het marketingonderzoek dat de VVD eind 2001 heeft laten uitvoeren. In de positionering van de VVD - dus wat we nu zijn - stonden louter positieve beschrijvingen. Het kan niet anders dan dat een goed uitgevoerd onderzoek ook kritiek oplevert, inzichten geeft die we liever niet willen horen. Zeker als het onderzoek is uitgevoerd met een steekproef uit alle Nederlanders. Een

steekproef waarin ook mensen zitten die niets met de VVD te maken willen hebben. Van een goed onderzoek kun je dat verwachten. Kritische vragen hierover werden niet beantwoord en omzeild als typisch voorbeeld van zelfcensuur.

Mind guarding:

We kennen sinds kort - helaas - body guarding in de Nederlandse politiek. Mind guarding is vergelijkbaar. De leider wordt uit de wind gehouden en anderen leggen uit waarom het goed is zoals het gaat. Zij antwoorden in zijn plaats en de vraag wordt niet door de leider beantwoord. Een duidelijk voorbeeld uit de campagne-periode, is het cordon kamerleden dat zich voor Dijkstal opstelde en antwoorde in zijn plaats op de kritiek die uit het partijbestuur naar voren kwam. Te veel doorvragen is lastig, want daarmee bederf je het feestje en de gene om wie het gaat blijft buiten schot.

Rechtstreeks druk uitoefenen:

Dit fenomeen spreekt voor zichzelf. Mensen worden rechtstreeks aangesproken om zich aan het standpunt te conformeren, typische manieren zijn: boosheid, sarcasme en het belachelijk maken. Bij het NASA voorbeeld werd de ingenieur gevraagd zijn 'management pet' op te zetten en zijn 'ingenieur pet' af te zetten. Tijdens de campagne hebben wij het voorbeeld van de 'Jip en Janneke-taal', alsof dat de oplossing zou zijn. Ook een politiek leider die bij het vaststellen van de kandidatenlijst zelf aanwezig is oefent daarmee rechtstreeks druk uit. Je moet van goede huize komen wil je er tegenin gaan. Maar is dit eigenlijk niet een partij-aangelegenheid en geen politieke?

Illusie van unanimiteit:

Bij het afronden van het besluit wordt de algemene conclusie getrokken: 'Zo, gelukkig zijn we het eens'. Zonder echter aan de individuen te vragen of zij het ook eens zijn en voldoende antwoord hebben gekregen op hun vragen. Soms is de druk zo groot dat individuen het niet eens meer durven om vragen te stellen. Ook tijdens het congres heerste de illusie van unanimiteit, want hoewel veel mensen zich toch zorgen begonnen te maken zijn de echte vragen niet aan de orde gekomen. Na afloop

waren er dan ook een hoop bezorgde mensen, terwijl 'wij er lekker tegenaan zouden gaan', want 'het is fantastisch om campagne te voeren' en 'onder de mensen te zijn'.

VOORKOMEN VAN GROUPTHINK

De voorbeelden die ik heb gebruikt zijn vooral ontleend aan het congres en de verkiezingscampagne. Maar iedereen kan zijn eigen voorbeelden bedenken. Hoe ging het er in de fractie aan toe? Wat gebeurde er tijdens de voorbereiding op de campagne? Hoe ging het in de voorbereiding tussen de lokale afdeling en het landelijke campagne-team? Hoe gaat het in de lokale afdeling?

Het groupthink binnen onze partij heeft geleid tot vergenogzaamheid, tot het laten lopen van een aantal belangrijke thema's en tot het resultaat van de verkiezingen van afgelopen 15 mei. Wat is er nu voor nodig om dit te voorkomen? Het recept bevat vijf duidelijk regels:

1. Creëer een open klimaat.
2. Sta open voor buitenstaanders.
3. Mobiliseer 'advocaten van de duivel'.
4. Geef ruimte aan ieders inbreng.
5. Persoonlijke moed van de leider.

Bij de politiek zit het 'product in het proces'. In het proces, dat leidt tot de definitieve keuze over een beleidsonderwerp, gaat het erom dat verschillende en soms zelfs tegengestelde meningen optimaal aan bod kunnen komen. Vaak zijn het juist de tegenstanders van een idee die de belangrijkste bondgenoten ervan zijn. Met hen kun je twee keer nadenken, eerst over de argumenten en daarna over de inhoud van de argumenten. Zijn ze echt valide? Klopt de aanname? Stel dat die ander gelijk heeft, wat gebeurt er dan? En kunnen we ons daarop voorbereiden?

In Den Haag spelen twee wetmatigheden die het groupthink bevorderen. De eerste is 'de wet van de ingeslagen weg'. We zij al zo lang bezig dit voor elkaar te krijgen, dat kritische vragen als zeurderig worden afgedaan. Probeer dat te voorkomen, kijk of de uitgangssituatie nog hetzelfde is, of er nieuwe inzichten ontstaan zijn. De tweede wet is 'de wet dat er nooit tijd is om iets goed te doen, maar altijd tijd om iets over te doen'. De oplossing is ruimte te geven om nog eens na te denken of het echt het goede compromis is dat bereikt wordt, of dat het

compromis van alle kanten zo is uitgekleeft dat van tevoren al duidelijk is dat het thema binnen afzienbare tijd weer op de agenda staat.

Wat betreft de persoonlijke moed van de leider kan ik kort zijn. Hij moet het debat durven laten gaan. Althans voorzover het een debat is dat gaat over de totstandkoming van een besluit. Liberalen kennen niet één waarheid, zij hebben geen visie op het goede leven voor anderen en zijn geen *single issue* partij. Juist in het debat komt het totaal plaatje naar voren.³ Een politiek leider die dat durft te verkopen is spekkoper.

Kortom stimuleer het open debat, maar bovenal laat zien dat er iets met de uitkomst wordt gedaan. Daarnaast zijn er twee dodelijke vragen die geregeld gesteld moeten worden:

1. Wat bedoel je precies?
2. Hoe weet je dat?

Vaak wordt vanuit de beste bedoelingen de grootste onzin verkocht.

Het is niet zo dat zonder groupthink niet dezelfde besluiten genomen hadden kunnen worden, of dat door groupthink uitsluitend slechte besluiten genomen worden. Het verschil is dat er zonder groupthink bewust gekozen wordt. Dat er scherp inzicht is in alternatieve scenario's en daarmee in de risico's die een beslissing met zich mee brengen. Het 'ik heb het niet geweten'-argument of het 'ik kon er niets aan doen'-argument zijn ontzenuwd. Dat levert pas eenheid op als eerder genoemde wetmatige voorwaarde voor verkiezingswinst.

Maar, we moeten oppassen dat we van een 'alles is goed'-stemming van voor mei vervallen in een 'alles was slecht'-stemming van na mei. Het zelfde groupthink in een ander jasje. Kijk wat de PvdA doet. Natuurlijk zijn er veel dingen goed gegaan en kunnen we trots zijn op de prestaties die mede dankzij de VVD tot stand zijn gekomen. Op financieel-economisch gebied is ongelofelijk veel goeds tot stand gekomen, maar ook de Euthanasie Wet is een voorbeeld om trots op te zijn. Onze primaire focus zal op inhoud en proces moeten zijn. De juiste keuzes in de goede volgorde.

Kritische onafhankelijkheid is een van de goede beginselen van het liberalisme. Laten wij daar trots op zijn, en nooit meer vergeten.

NOTEN

1. I. Janis, *Victims of groupthink: psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*, Boston, 1972 (2nd edition).
2. G. Moorhead, R. Ference, & C.P. Neck, 'Group Decision Fiascoes Continue: Space Shuttle Challenger and a Revised groupthink Framework', *Human Relations*, jaargang 44 (1991), nr 6, pp. 539-550.
3. Zie ook: Aarsbergen, Connie, 'De tegencultuur en de ontkenning van waardenconflicten', *Liberaal Reveil*, 43e jaargang, nr. 3, 2002.
Ir. R.W. Leegte was lijstduwer in Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel.

WAT ZOU EEN NIEUWE CDA/LPF/VVD-COALITIE KUNNEN BETEKENEN VOOR HET ONDERNEMINGSKLIMAAT IN NEDERLAND?

HANS LABOHM

Het is inmiddels een cliché geworden: de komst van een CDA/LPF/VVD-coalitie van centrumrechtse signatuur is niets minder dan een politieke aardverschuiving in Nederland. Als deelnemer en verantwoordelijke voor het beleid van het Paarse kabinet zal de VVD'er aan moeten wenen. Maar de gewenningsperiode kan misschien toch van korte duur zijn, gegeven het feit dat de huidige politieke krachtsverhoudingen nieuwe en interessante mogelijkheden bieden om het liberale gedachtegoed in concreet beleid om te zetten.

In het bijzonder op economisch gebied liggen er thans kansen voor liberalisering die tot dusver door taboes van de voormalige linkse regeringspartners werden geblokkeerd. Het 'ondernemingsgevoel', dat binnen de VVD een belangrijke rol speelt en dat tevens sterk is vertegenwoordigd binnen de LPF, zou een stimulans kunnen vormen voor een beleidsomslag. Overigens, ook binnen het CDA spelen ondernemers traditioneel een belangrijke rol, zij het dat deze misschien relatief wat bescheidener is dan bij de eerstgenoemde partijen. Sleutelwoorden in dit verband zijn: aversie tegen excessieve regelgeving en bureaucratie alsmede vermindering van het aantal ambtenaren. Daarnaast kan ook worden gewezen op de lastenverlichting voor de burger, zoals deze inmiddels reeds door de afschaffing van de voorgenomen kilometerheffing tot uitdrukking is gekomen, en het voorkomen van kapitaalvernietiging door uitstel van de sluiting van de kerncentrale te Borssele.

De laatstgenoemde maatregelen zijn relatief eenvoudig. Minder eenvoudig is het ombuigen van de decennialange explosieve toeneming van wet- en regelgeving op

het gebied van de arbeidsverhoudingen. Deze belemmeren ondernemers datgene te doen wat tot hun primaire maatschappelijke verantwoordelijkheid behoort, namelijk ondernemen. Zij leiden tot lastenverhoging van het bedrijfsleven en vormen daardoor een rem op de welvaartsontwikkeling. Bovendien leiden zij tot starheid op de arbeidsmarkt en daarmee verlies aan werkgelegenheid. Wat met de beste bedoelingen is opgezet als bescherming en verbetering van de positie van de individuele werknemer, heeft op macroniveau juist een tegenovergesteld effect: verlies aan dynamiek en flexibiliteit van onze economie en banenverlies.

Gedurende de laatste decennia hebben de werknemers hoe langer hoe meer rechten verkregen. Daartegenover kregen de werkgevers hoe langer hoe meer plichten. Een voorbeeld daarvan vormt de nauwelijks te ontwarren kluwen van vrije tijd: vakantiedagen, ATV, roostervrije dagen, ouderschapsverlof, zorgverlof, palliatief verlof (in geval van stervensbegeleiding), calamiteitenverlof, loopbaanonderbreking, met daarbovenop het recht van de werknemer om zelf te bepalen (want daar komt het in de praktijk vrijwel op neer) of hij of zij meer of minder wil werken. Dat moet men als werkgever allemaal maar weten in te passen, te coördineren en te administreren. In het bijzonder voor kleine en startende ondernemers is dit een schier onmogelijke opgave.

Ook de CAO's en met name de algemeen verbindend verklaring vormen een ernstige handicap voor kleine (startende) ondernemers. Verschillende CAO's vormen thans complete boekwerken. Deze moeten tegenwoordig bijvoorbeeld ook door de kleine cafébaas worden doorgeploegd. Vanuit het oogpunt van startende ondernemers vormen de CAO's die door de gevestigde bedrijven worden afgesloten een luxe pakket dat zij zich

niet kunnen veroorloven, eens te meer niet daar de laagste loonschalen in deze CAO's veelal niet voorkomen. Uiteraard vormt dit voor vele kleine ondernemingen een onneembare drempel.

Een ander voorbeeld biedt de loondoorbetalingsverplichting bij ziekte die in 1994 naar twee tot zes weken is opgetrokken. In 1996 werd deze opgerekend naar 52 weken. Thans, in het kader van de beperking van de instroom naar de WAO kan het 104 weken worden. En wat voor opties heeft de werkgever als deze 'ziekte' of - erger nog - blijvende handicap het gevolg is van vrijetijdsbesteding, zoals een skivakantie, sportduiken, parachute springen of voetballen? Dan heeft de werkgever maar één optie: betalen!

Een vierde voorbeeld betreft de gedeeltelijk afgekeurde werknemer in de WAO. Wat kan de werkgever hieraan doen? Hij heeft de verplichting om zich in te spannen om de betrokken werknemer te reintegreren door aangepast werk of een geschikte nieuwe werkplek voor hem te vinden. Maar daarbij rijst een complicatie. In het kader van de privacybescherming mag de werkgever niet weten wat de werknemer mankeert. Dat is tegenwoordig een zaak van de ARBO-artsen die ter zake een geheimhoudingsplicht in acht moeten nemen. Dus de werkgever moet - via een omweg - informeren bij de ARBO-arts. Maar deze kent het bedrijf niet of nauwelijks. De informatie, die de werkgever krijgt is meestal minimaal, als er al iets wordt gezegd, waar de werkgever wat mee kan doen. Het slot van het liedje is vaak dat de werkgever geen plaats kan vinden voor de betrokkenen en machteloos moet toezien dat de werknemer inactief blijft.

Meer in het algemeen geldt dat het - op zich lofwaardige - streven naar een beperking van de instroom in de WAO door de overheid nogal 'verkokerd' wordt benaderd. Hierbij ligt het accent op de positieve gevolgen voor de staatskas. Dat de lasten daarvan voor een belangrijk deel worden afgewenteld op het bedrijfsleven, blijft gemakshalve buiten beeld.

Een vijfde voorbeeld betreft de zogenoemde ZZP'er (ZZP: zelfstandige zonder personeel). Het gaat hier om een groep kleine zelfstandige, veelal startende ondernemers, bijvoorbeeld ICT'ers, loodgieters en klusjesmannen, die hun diensten aan opdrachtgevers aanbieden. In

de loop der tijd is de kring van verplicht verzekerden voor de sociale werknemerswetten, zoals de WAO en WW, door de wetgevende en rechtsprekende macht op zeer ondoorzichtige wijze uitgebreid. Daardoor was gedurende lange tijd onzekerheid troef over de vraag of iemand als ZZP'er kon worden aangemerkt of niet. Om hierin meer duidelijkheid te verschaffen, heeft de regering op 1 januari 2001 de mogelijkheid voor de ZZP'er gecreëerd om een zelfstandigheidsverklaring aan te vragen. Deze verklaring werd afgegeven door de belastingdienst. Maar - en hier rijst een Kafkaëske complicatie - deze verklaring werd alleen door de belastingdienst erkend. Zij werd niet erkend door het nieuwe Uitvoeringsorgaan Werknemersverzekeringen (UWV, voorheen GAK). Zo kon het gebeuren dat het GAK of UWV achter de rug van de ZZP'er om bij diens opdrachtgever premies ging heffen en boetes ging innen. Voor de opdrachtgever kwam dat natuurlijk als een uiterst onaangename verassing. Resultaat: een verziekte relatie tussen opdrachtgever en ZZP'er.

Maar per 1 januari 2002 is gelukkig geregeld dat de verklaring voortaan ook voor de werknemersverzekeringen (WAO, WW, etc.) geldt. Dus nu is het probleem opgelost? Opnieuw mis! Wederom komt de ZZP'er, die een dergelijke, nu geheten 'verklaring arbeidsrelatie', aanvraagt van een koude kermis thuis, want volgens recente indicaties kan het aanvragen van de zelfstandigheidsverklaring contraproductief uitwerken. Het resultaat kan voor deze ZZP'er heel wel zijn, dat op basis van de aldus ontvangen informatie de opdrachtgever geconfronteerd wordt met premieaanlagen en boetes. Zelfs het bezit van een dergelijke verklaring arbeidsrelatie biedt de ZZP'er nog geen garantie, dat het goed zit. Men heeft vergeten simpelweg te bepalen, dat het bezit van een dergelijke verklaring arbeidsrelatie beslissend is. Oude regelgeving (met vage criteria wie wel, c.q. wie niet verplicht verzekerd is) is intact gebleven. In het kader van de oudere regeling is de betrokken werkgever premie- en belastingplichtig.

Met andere woorden, de ervaring tot dusver leert dat de zelfstandigheidsverklaring allermindst de garantie biedt dat wat de doelstelling zou moeten zijn - de bevordering van startende ondernemers - wordt gerealiseerd. Integendeel, het lijkt er meer op dat de overheid begin-

nend ondernemerschap effectief in de kiem heeft weten te smoren. Tel uit je winst.

De hiervoor genoemde voorbeelden hebben alle een negatieve uitwerking op het functioneren van onze markteconomie. In een aantal opzichten stroken zij bovendien niet met datgene wat door velen als een rechtvaardige lastenverdeling wordt beschouwd. Daartegenover staat dat (een deel van) het bedrijfsleven er mee heeft leren leven en dat de schade aan het functioneren van ons economisch systeem tot dusver binnen de perken is gebleven. Bij het volgende en laatste voorbeeld kan die schade aanzienlijk groter zijn. Dat is op zich al reden genoeg om er aandacht aan te besteden. Maar daarbij komt nog dat de LPF, bij monde van Pim Fortuyn, daarover in het recente verleden interessante uitspraken heeft gedaan. Als het de LPF ernst is met het hoeden van de erfenis van Fortuyn, zou het op dit terrein een ont-nuchterende inbreng in de coalitie kunnen leveren. Het gaat hier om de milieuproblematiek en in het bijzonder het klimaat.

Van Pim Fortuyn is bekend dat hij zeer sceptisch stond tegenover de milieubeweging: 'Het hele milieubeleid in Nederland gaat natuurlijk nergens meer over... We zijn hier volkomen doorgedraaid.' Wat het zogenoemde broeikas-effect betreft verklaarde hij: 'Ik geloof dat hele CO₂-verhaal niet. Er zijn veel te veel deskundigen die zeggen dat het verband met het broeikas-effect niet gelegd kan worden.' En daarin had hij gelijk. Sterker nog, ook het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) dat verantwoordelijk is voor de wetenschappelijke onderbouwing van het Kyotoverdrag erkent dat deze basis nog tal van hiaten vertoont, hetgeen de President van de Verenigde Staten ertoe heeft gebracht het Kyotoverdrag als *fatally flawed* te bestempelen.

De Amerikaanse afwijzing van 'Kyoto' leidde uiteraard tot een golf van verontwaardiging in Europa waar het verstand al geruime tijd op nul staat wat de klimaatproblematiek betreft. Dat is zeer ernstig, gegeven het feit dat 'Kyoto' hopen geld verslindt, bijna niets oplevert aan temperatuurverlaging (hetgeen de voorstanders voor alle zekerheid er altijd 'vergeten' bij te vertellen), en een frontale aanslag vormt op ons liberale systeem van vrije ondernemingsgewijze productie, omdat de verwezenlij-

king ervan en een aanzienlijke overheidsbemoediging met de economie vereist. In feite komt 'Kyoto' neer op de invoering van elementen van centrale economische planning. Dat betekent dat ten aanzien van de klimaatproblematiek rood en groen maatschappijvormend gedram naadloos in elkaar overgaan.

Het zou derhalve mooi zijn indien de nieuwe regeringscoalitie hiervoor een stokje zou steken en, evenals de Verenigde Staten, uit 'Kyoto' zou stappen. Voortbouwend op het geestelijk erfgoed van Pim Fortuyn zou de LPF dit kunnen aankaarten. Ondanks het feit dat de VVD-fractie in de Tweede Kamer heeft ingestemd met ratificatie van 'Kyoto' moet het toch niet helemaal uitgesloten worden geacht dat er binnen de VVD voldoende onafhankelijk denkende mensen zijn die de partij van dit dwaal-spoor kunnen afbrengen. Bij het CDA ligt dat waarschijnlijk wat moeilijker. Zo schreef het Nieuwsblad *Stromen* op 31 mei 2002 het volgende over het CDA-kamerlid Pieter van Geel: 'Voor kamerlid Pieter van Geel, het "groene gezicht" binnen het CDA, draait het niet zo zeer om wetenschappelijke bewijzen. Puur vanuit het voorzorgsprincipe kiezen we voor Kyoto. Of de zeespiegel door natuurlijke omstandigheden of door CO₂-uitstoot stijgt, is van ondergeschikt belang. Noodzakelijk is dat we maatregelen treffen om die effecten in te dammen.' Dit is een uitspraak die het ergste doet vrezen. Immers, als de zeespiegel door natuurlijke oorzaken stijgt, dan heeft het geldverslindende 'Kyoto' in het geheel geen effect. Maar volgens Van Geel zouden we het dan toch maar moeten doen. Dat is een voorbeeld van geld naar de zee dragen.

Maar laten we even aannemen dat het gezond verstand in de nieuwe coalitie toch weet te zegevieren en dat Nederland afziet van ratificatie van 'Kyoto', dan is het niet uitgesloten dat binnen de Europese Unie, landen als Denemarken, Oostenrijk en Italië ons zouden volgen. Het zou ons toch een warm gevoel moeten geven dat Nederland hierbij weer eens de ons zo vertrouwde rol zou kunnen spelen ... die van gidsland!

Drs. H.H.J. Labohm is als gastonderzoeker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' te Den Haag.

